

NOU

Norges offentlige utredninger **1999:17**

Realkompetanse i høgre utdanning

Dokumentasjon av realkompetanse og etablering av kortere og tilpassede studieløp i høgre utdanning

Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 30. april 1998.
Avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 19. april 1999.

Statens forvaltningstjeneste
Statens trykning

Oslo 1999

Til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

Regjeringen oppnevnte ved kongelig resolusjon 30. april 1998 et utvalg for å utrede høgre utdanning etter år 2000. Utvalget er bedt om å levere en egen utredning om vurdering av realkompetanse og etablering av kortere og tilpassede studieløp i høgre utdanning. Utvalget avgir med dette sin innstilling.

Oslo, 19. april 1999

Ole Danbolt Mjøs leder

Hilde Gunn Bjelde

Knut Brautaset

Gro Brækken

Signe Kjelstrup

Kari Kjenndalen

Bjarne Kvam

Ole Henrik Magga

Victor Norman

Kåre Rommetveit

Anne Rygg

Turid Karlsen Seim

Ivar Strand

Rune Sørensen

Gerd Liv Valla

Per Olaf Aamodt

Tora Aasland

Hans J. Gjertsen Sekretariatsleder

Janne Irene Einan

Tine Sophie Prøitz

Erik Strøm

Kapittel 1

Innledning

1.1 Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid

Utvalget for høgre utdanning ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 30. april 1998. Utvalget skal avgi sin hovedutredning 1. april 2000. I brev av 12. oktober 1998 fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet blir utvalget bedt om å avgi en delutredning innen 1. april om dokumentasjon av realkompetanse og etablering av kortere og tilpassede studieløp i høgre utdanning. I departementets brev heter det:

- «Departementet viser særlig til kap 4.5 i St meld nr 42 (1997–98) og ber utvalget vurdere hvordan man skal definere og dokumentere realkompetanse likeverdig med generell studiekompetanse ved ordinært opptak til universiteter og høyskoler.
- Videre skal det vurderes om, og i så fall etter hvilke kriterier, generell studiekompetanse og spesifiserte krav til forutdanning kan fravikes for videreutdanningsstudenter og for voksne som ønsker å dokumentere kunnskaper ved å ta universitets- og høyskoleutdanning som privatist.
- Departementet viser til forslaget i St meld nr 42 "*Diskusjon*" i kap 5.1 om dokumentasjon av realkompetanse, der det blant annet heter at det bør vurderes opprettet en rådgivende instans for fastsetting av realkompetanse i høgre utdanning. Departementet vil be utvalget vurdere hvordan en slik ordning kan etableres.
- Utvalget bør vurdere løsninger som åpner for at det kan etableres kortere eller tilpassede studieløp i høgre utdanning, enten for spesielle grupper eller på individuell basis.»

Utvalget består av:

Professor Ole Danbolt Mjøs, leder
Student Hilde Gunn Bjelde
Rektor Knut Brautaset
Viseadministrerende direktør Gro Brækken
Professor Signe Kjelstrup
Generalsekretær Kari Kjenndalen
Rektor Bjarne Kvam
Professor Ole Henrik Magga
Rektor Victor Norman
Universitetsdirektør Kåre Rommetveit
Student Anne Rygg
Professor Turid Karlsen Seim
Student Ivar Strand
Professor Rune Sørensen
Nestleder Gerd Liv Valla
Forsker Per Olaf Aamodt
Fylkesmann Tora Aasland

Sekretærer for utvalget er avdelingsdirektør Hans J. Gjertsen og rådgivere Janne Irene Einan, Tine Sophie Prøitz og Erik Strøm.

Utvalget har lagt opp til en arbeidsform som har søkt å inkludere enkeltpersoner og miljøer ut fra deres ekspertise og interesse for det temaet utvalget behandler. Utvalgets sekretariat har i forbindelse med denne utredningen hatt møter med personer fra Høgskolen i Tromsø og Universitetet i Tromsø, samt representanter for NHO og LO.

Utvalget har benyttet data fra Statistisk sentralbyrå for drøfting av rekruttering til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse.

1.2 Innledning

Samfunnet preges i økende grad av endringer som følger av internasjonalisering, utvikling av informasjonssamfunnet og økende betydning av vitenskapelig basert kunnskap og kompetanse i produksjonen av varer og tjenester. Endringene har betydning både for ulike områder av samfunnslivet og for den enkelte. Disse endringene kan også være selvforsterkende, og dermed gi grunnlag for ytterligere behov for kompetanse. Å skape balanse mellom faktisk kompetansenivå og samfunnets og individenes behov krever vedlikehold og oppdatering av kunnskap, og stiller krav til oppbygging av systemer som kan skaffe kompetanse til alle som ønsker og har behov for utdanning.

I et økonomisk perspektiv kan det vises til positive indirekte effekter av satsing på nasjonal kompetanseheving som mer fleksibel arbeidskraft og et mer omstillingsdyktig arbeids- og næringsliv som totalt sett bidrar til økt verdiskaping i samfunnet. For den enkelte bedrift vil manglende tilførsel av ny/oppdatert kunnskap kunne føre til lavere produktivitet og svekket konkurranseevne. I en slik situasjon vil den enkelte arbeidstaker kunne få redusert sine muligheter for stillingsutvikling og lønnsutvikling, samt bli mer utsatt for arbeidsledighet. Det siste framkommer av undersøkelser som viser at arbeidstakere med høgre utdanning er mer mobile enn de med lav eller ingen utdanning. Forskning viser videre at arbeidstakere med utdanning er mer omstillingsdyktige og dermed står sterkere i situasjoner med endringer og økte omstillingskrav. Dokumentasjon av realkompetanse kan i så måte betraktes ut fra individuelle ønsker og behov for kompetanseheving, og ut fra mer generelle hensyn til samfunnet og arbeidsmarkedet.

I samfunnet er det bred enighet om at det er ønskelig å satse på utdanning på alle nivåer, enten det er snakk om grunn-, videre- eller etterutdanning. Satsingen på etter- og videreutdanning gjennom kompetansereformen kan derfor ikke ses på som et begrenset tilbud til de deler av befolkningen som allerede har utdanning. Reformen representerer en mulighet også for de som av ulike grunner ikke har tilegnet seg kompetanse av formell art. Hensikten med reformen er å få etablert et system som gir alle mulighet til å ta utdanning på ulike nivåer i utdanningssystemet, og få dette dokumentert.

Kompetansereformen gir flere utfordringer til institusjoner innenfor høgre utdanning. Muligheter for opptak til høgre utdanning på grunnlag av kunnskap og erfaring fra arbeidslivet er en slik utfordring. Det samme er muligheter for å gjøre erfaring og kunnskap som enkeltpersoner besitter, relevant for avkorting av studieløp. Dette må ses i lys av ønsker fra samfunnets side om å etablere ordninger som gjør erfaringer og kunnskap fra arbeidslivet relevant i en utdanningssammenheng.

En annen utfordring er å avgjøre hvilke studietilbud som skal være tilgjengelig for personer som ut fra gjeldende regelverk ikke kan tas opp til høgre utdanning. Dette må ses i lys av behovet for utdanningstilbud som er særskilt

tilrettelagt for å øke kompetansen i bedrifter og arbeidsliv. I denne forbindelse vises det til at bedrifter i Norge og utlandet som allerede har benyttet institusjoner innenfor høgre utdanning for å utvikle og utdanne sine ansatte. Institusjoner innenfor høgre utdanning kan framover få en mer sentral rolle i utvikling og utdanning av personer i arbeidslivet generelt hvis forholdene legges bedre til rette. Det er viktig at utvikling av slike tilbud ved institusjonene innenfor høgre utdanning ikke skjer på bekostning av omfanget av og kvaliteten på de ordinære utdanningene som institusjonene har ansvaret for.

En tredje utfordring er hvordan institusjonene innenfor høgre utdanning kan organisere etter- og videreutdanning som tilbys på andre premisser enn ordinære utdanninger, og der finansieringskilden for utdanningen er en annen enn for de ordinære utdanningene. Når det gjelder det siste punktet, behandles det i en egen NOU om organisering av eksternt finansiert virksomhet som legges fram samtidig med denne. Gjeldende regelverk og ordninger for opptak til høgre utdanning er i liten utstrekning innrettet på å realisere kompetansereformens ambisjoner om at opptak til høgre utdanning også skal kunne skje på grunnlag av arbeidslivserfaring og den realkompetansen en person på ulike måter har ervervet seg.

1.3 Utvalgets tolkning av mandatet

Utvalget ser mandatet, så vel som de sentrale utfordringene det gir for en videre utforming av institusjoner innenfor høgre utdanning, i nær sammenheng med de perspektiver og signaler som gis blant annet i Buer-utvalgets innstilling NOU 1997: 25 Ny kompetanse, og påfølgende St meld nr 42 (1997–98) og Innst S Nr 78 (1998–99) fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om kompetansereformen. Utvalget ser denne utredningen i nær sammenheng med andre utredninger som omhandler finansierings- og permisjonsordninger for personer som tar etter- og videreutdanning.

I utvalgets mandat bes det om en vurdering av opptaksregler og dokumentasjonsordninger, slik at de som ikke har generell studiekompetanse eller er sikret adgang til institusjoner innenfor høgre utdanning på annen måte, kan få en likeverdig mulighet til å ta utdanning. Dette innebærer at realkompetanse må gjøres kommuniserbar og sammenlignbar med formell kompetanse, slik at også arbeidstakere uten formell stadfestet kompetanse kan ta del i et nasjonalt kompetanseløft.

Realkompetanse kan oppfattes som kunnskaper, ferdigheter og innsikt som en person har ervervet seg på et fagområde. Dokumentasjon betyr at en person kan legge fram opplysninger og fakta på en måte som gjør at det er mulig å vurdere og ta stilling til om framlagte opplysninger er korrekte eller ikke. Dokumentasjon av realkompetanse må derfor inneholde mer enn bare opplysninger fra søker; den må også inneholde verifiserbare opplysninger om kunnskaper, ferdigheter og innsikt som en person har ervervet seg i yrkeslivet eller i annen samfunnsmessig virksomhet. I dagens system må en person ha generell studiekompetanse for å kunne søke og bli tatt opp ved universitet og høgskole.

Utfordringen, slik utvalget ser det, er å utforme et regelverk og etablere et system som gjør det mulig for søker å framlegge dokumentasjon på realkompetanse som kan danne grunnlag for å vurdere og ta stilling til søkers kompetansebakgrunn i forhold til en utdanning eller et studieløp.

Utvalget er bedt om å vurdere hvordan man skal definere og dokumentere realkompetanse likeverdig med generell studiekompetanse. Utvalget forstår med dette at man skal vurdere ordninger for dokumentasjon og vurdering av realkompetanse slik at realkompetanse kan inneha samme funksjon ved utdanning som generell studiekompetanse. Utvalget betrakter generell studiekompetanse som sertifisert kompetanse ervervet i videregående opplæring, og som gir grunnlag for opptak til høgre utdanning.

Utvalget vil videre vurdere om, og i så fall etter hvilke kriterier, generell studiekompetanse og spesifiserte krav til forutdanning kan fravikes for videreutdanningsstudenter og andre voksne som ønsker å dokumentere sine kunnskaper. Utvalget ønsker å forholde seg til den tradisjonelle anvendelsen av begrepet videreutdanningsstudent, dvs at en videreutdanningsstudent tar vektfullgivende tilleggstudier på nye fagfelt eller emneområder som supplement til den grunnutdanningen vedkommende har. Utvalget forstår det derfor slik at en videreutdanningsstudent har fullført tidligere høgre utdanning og således faller utenfor utvalgets mandat da denne gruppen studenter allerede har generell studiekompetanse.

Utvalget skal på grunnlag av mandatet vurdere løsninger for etablering av kortere eller tilpassede studieløp. Utvalget legger til grunn at uavhengig av utdanningsbakgrunn skal studenter etter gjennomført utdanning ha samme fagnivå og funksjonsdyktighet som studenter som er tatt opp på ordinær måte.

Utvalget ser behovet for en rådgivende instans og vil eventuelt vurdere hvordan en slik ordning kan etableres. Utvalget har merket seg at det i mandatet legges opp til en vurdering av om kravene til generell

studiekompetanse og forutdanning kan fravikes for de som ønsker å ta eksamener i høgre utdanning som privatister. Utvalgets oppfatning er at spørsmålet om personers rett til eksamen som privatist er et omfattende spørsmål som krever mer grundige drøftinger enn det som har vært mulig i løpet av den tiden utvalget har hatt til rådighet. Utvalget vil komme tilbake til dette spørsmålet i sin endelige utredning, med frist 1. april 2000.

Utfordringene

Utvalget ser det som en hovedutfordring å legge grunnlaget for etablering av et system for opptak til høgre utdanning som gjør at institusjonene kan ha et regelverk som setter dem i stand til å vurdere og gi tilbud om opptak til høgre utdanning til ulike søkergrupper. Dette dreier seg om enkeltpersoner som søker opptak på grunnlag av generell studiekompetanse, personer som søker opptak på grunnlag av realkompetanse, eller bedrifter som ønsker at arbeidstakere i bedriften skal kunne få tilbud om ulike typer høgre utdanning som påbygging på den utdanningen eller arbeidslivserfaringen arbeidstakerne allerede har ervervet seg.

Utvalget vil derfor drøfte muligheten for en fleksibel og funksjonell ordning for dokumentasjon av realkompetanse, slik at den som måtte ønske eller ha behov for slik dokumentasjon kan få det, og på dette grunnlaget søke og bli tatt opp til studier i høgre utdanning. Videre vil utvalget drøfte muligheten for avkorting av studier på grunnlag av realkompetanse.

Kapittel 2

Sammendrag

2.1 Utfordringen

Utvalgets mandat gjenspeiler at samfunnet ønsker en aktiv medvirkning fra institusjonene innenfor høgre utdanning i den såkalte kompetansereformen. I dette ligger også at institusjonene anses å ha en sentral betydning for utvikling av arbeidslivets kompetanse gjennom å kunne tilby utdanning til flere. Utvalget ønsker å legge til rette for at institusjonene innenfor høgre utdanning skal kunne bidra til kompetansereformen.

Tradisjonelt har regelverket innenfor høgre utdanning vært basert på lineære opptaksprosesser knyttet til dokumentert formell utdanning i videregående opplæring, dvs at systemet slik det fremstår i dag, i stor grad legger vekt på kunnskaper og erfaringer som er tilegnet i det formelle skolesystem. Dette begrenser institusjonenes muligheter til å gi studietilbud i tråd med samfunnsutviklingen og de endrede krav som individ, samfunn og arbeidsmarked stiller. Spesielt gjelder dette ved opptak og mulighet for avkorting av studieløp.

Dette begrenser individers og bedrifters adgang til de studietilbudene institusjonene har. Utvalget mener at institusjonene innenfor høgre utdanning skal bidra i kompetansereformen på en meningsfylt og realistisk måte. Dette innebærer bl a at det må gis muligheter til utvikling av et mer tilrettelagt og fleksibelt system for opptak på grunnlag av realkompetanse og vurdering av avkortede studieløp. Utfordringen ligger i å finne et system for dokumentasjon og vurdering av realkompetanse for opptak, og avkorting av studieløp, som kan fungere for alle parter. Dette må gjennomføres uten å forringe studietilbudenes kvalitet og nivå, samt kandidatens kompetansenivå.

2.2 Ordninger for opptak

Når det gjelder ordninger for opptak basert på realkompetanse, er utvalgets vurdering at følgende forhold er viktige:

- En ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse må være utformet slik at høgre utdanning kan opprettholde tillit og troverdighet.
- Det må kreves kunnskaper som både er spesifikke og generelle.
- En ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse må baseres på krav til studieegnethet og kompetanse i forhold til å kunne gjennomføre den utdanningen som søkes.
- En ordning må gi anledning for de som ikke har tatt videregående utdanning, til å kunne få ta høgre utdanning, og ikke være et alternativ for unge når det gjelder valg av videregående opplæring.

Utvalget har diskutert tre alternativer til ansvarlig instans for vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning:

- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til en sentral statlig instans.
- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til insti-

- tusjonene for høgre utdanning.
- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til institusjonene for videregående opplæring.

Utvalget mener generelt at følgende forhold er viktige ved valg av vurderende og sertifiserende instans for opptak til høgre utdanning:

- Vurdering av søkere uten tradisjonell formell kompetanse må betraktes i forhold til opptak og studieegnethet, og ikke i forhold til i hvilken grad vedkommende har kompetanse lik generell studiekompetanse.
- Vurdering av realkompetanse for opptak til høgre utdanning må skje på individuell basis.
- Vurdering av realkompetanse alene eller i kombinasjon med formell kompetanse må vurderes i lys av den utdanningen eller det studiet vedkommende søker.

Kompetansereformen tar utgangspunkt i en ny politisk holdning i samfunnet som i større grad legger vekt på behovet for fleksibilitet, livslang læring og opptak på et mer variert og utradisjonelt grunnlag. En vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning bør legges til den enkelte institusjon for høgre utdanning.

En ordning for opptak basert på realkompetanse som blir lagt til institusjoner for høgre utdanning, vil best kunne ivareta hensynet til søkerens spesielle kompetanse. Som ansvarshavende for denne typen student er det også viktig at institusjonene får dekket sitt behov for faglig vurdering av søker.

Utvalget foreslår

- at vurdering for opptak og ansvar for søkere av denne typen legges til den enkelte institusjon i tilknytning til det enkelte fag.
- at vitenskapelig og administrativt ansatte ved de institusjonene som blir berørt av ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse, samles årlig for utveksling av erfaringer. Et slikt diskusjonsforum foreslås lagt administrativt til Samordna opptak.
- at Samordna opptak kan ta imot og registrere søkere til opptak basert på realkompetanse, mens selve vurderingen av søker må skje ved den enkelte institusjon.
- at studenten i studietidens første år tildeles midlertidig studiekompetanse som er gyldig ved den institusjonen og det faget vedkommende er tatt opp ved. Utvalget mener at denne midlertidighet ved studiekompetansen opphører ved bestått eksamen tilsvarende 20 vekttall, og at vedkommende ved dette punktet har oppnådd generell studiekompetanse.

Med lov om universiteter og høyskoler av 1995 ble institusjonenes muligheter til å ta opp studenter på annet grunnlag enn generell studiekompetanse begrenset. I den tidligere loven av 1989 hadde institusjonene myndighet til å vurdere søkere for opptak på annet grunnlag. På bakgrunn av en større grad av nasjonal samordning av opptakssystemet for høgre utdanning, ble loven på dette punkt endret. Denne endringen, sammen med departementets forskriftsverk, gjør det ikke mulig – med enkelte unntak – å ta opp søkere uten generell studiekompetanse. Disse endringene i lov og forskriftsverk resulterte i et langt mer oversiktlig og forutsigbart system for søkere med generell studiekompetanse. Derimot ble det vanskeligere for søkere uten videregående opplæring å få opptak til institusjoner for høgre utdanning.

Ved at loven på dette feltet revideres kan det gjøres tydeligere at det både er ønskelig og mulig å tilby studier til søkere uten generell studiekompetanse. Utvalget har tatt i betraktning de konsekvenser den nye loven for høgre utdanning fikk for opptak basert på realkompetanse, og foreslår en endring under lovens § 37.

Utvalget foreslår:

- at det vedtas en lovbestemmelse for opptak basert på yrkeserfaring alene eller yrkeserfaring i kombinasjon med utdanning. Utvalget foreslår at § 37 nr 3 i lov om universiteter og høyskoler erstattes med: *Styret selv kan fastsette at yrkespraksis eller yrkespraksis i kombinasjon med utdanning kan danne grunnlag for opptak til enkelt studier i høgre utdanning.*
- at det i samme lovbestemmelse gjøres unntak fra regelen om fri adgang ved åpne studier for studenter som tas opp på grunnlag av realkompetanse i samsvar med § 37 nr 6, slik at studenter som er tatt opp på annet grunnlag enn det ordinære, har midlertidig studentstatus begrenset til den institusjonen som har foretatt vurderingen inntil vedkommende har bestått eksamen etter ett års studier tilsvarende 20 vekttall.
- at tidsrammen i § 3 i GSK-forskriften F-2-98 om opptak på grunnlag av fullført utdanning reduseres til ett år, slik at studenter som er tatt opp på grunnlag av vurdert realkompetanse, ved dette tidspunktet oppnår generell studiekompetanse og de rettighetene og pliktene som gjelder for ordinære studenter.

Utvalget har vurdert disse alternativene for dokumentering og vurdering av realkompetanse:

- opptak på grunnlag av alder
- opptak på grunnlag av en kompetansetest
- opptak på grunnlag av skjema for kompetansedokumentasjon

Et system for kompetansedokumentasjon kan tilrettelegges for den enkelte søker, institusjon og studium. Med tanke på framtidige krav til økt fleksibilitet, omstillingsevne og livslang læring vil det være nødvendig med dokumentasjonssystemer som kan gå på tvers av sektorer og erfarings- og læringsarenaer.

Utvalget foreslår:

- Opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse skal vurderes likeverdig med generell studiekompetanse.
- Vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning skal gjøres på individuelt grunnlag ut fra hva som anses som nødvendige kunnskaper for gjennomføring av gjeldende studium ved den enkelte institusjon.
- Vurdering av realkompetanse skal gjøres av det relevante fagmiljøet.
- Det etableres en ordning der dokumentasjon av realkompetanse skjer ved at opplysninger om erfaringsbakgrunn, ferdigheter og innsikt som søker har ervervet seg, fylles inn i skjemaer som kan danne grunnlag for å vurdere og ta stilling til søkers kompetansebakgrunn i forhold til en utdanning eller et studieløp.

2.3 Skjema for kompetansedokumentasjon og opptak

Det er viktig at et system for sertifisering av kompetanse er tillitskapende, slik at alle som vil kunne ha nytte av et slikt skjema – enten det er individet selv, institusjoner innenfor høgre utdanning eller arbeidsmarkedet betrakter det

som kvalitetsmessig godt, anvendelig og troverdig. Utvalget ser for seg en ordning for dokumentasjon av realkompetanse som er knyttet til to skjemaer: Ett skjema som fylles ut av vedkommende som ønsker sin realkompetanse dokumentert. For å kunne etablere et troverdig og tillitvekkende system for kompetansedokumentasjon er det sentralt at den informasjonen i skjemaet som er basert på selvreferanse, kan verifiseres. Det er lagt til rette for dette gjennom et skjema som arbeidsgiver eller annen referanseperson må fylle ut, og som vil følge som vedlegg til en søknad til høgre utdanning.

Ved søking til høgre utdanning på grunnlag av dokumentert realkompetanse må det fylles ut et tilleggsskjema. Skjemaet fylles ut av søker og inneholder spørsmål om motivasjonsgrunnlaget og forventninger vedkommende har til studier i høgre utdanning.

Forslag til skjema for kompetansedokumentasjon og tilleggsskrubrikker for søking til høgre utdanning, samt arbeidsgivers/referansepersons skjema følger som vedlegg.

2.4 Avkorting

En stor del av samfunnets kunnskapsutvikling skjer i bedrifter og organisasjoner. De erfaringer og den kunnskap den enkelte arbeidstaker erverver seg i arbeidslivet og gjennom organisasjonsarbeid eller i annet samfunnsmessig arbeid, kan være svært relevant for å kunne gjennomføre et studieløp. Den realkompetansen den enkelte har ervervet, kan overlape krav til kunnskap i deler av studieløp som tilbys ved institusjonene for høgre utdanning. Realkompetanse kan derfor gi grunnlag for å vurdere tidsmessig avkorting i etablerte studieløp i høgre utdanning.

Utvalget er av den oppfatning at institusjonene i høgre utdanning i større grad må søke å legge til rette for studieløp som er tilpasset den enkeltes behov og forkunnskaper, med sikte på å kunne gi tidsmessig avkorting på grunnlag av relevant realkompetanse.

Utvalget har drøftet dette i lys av:

- Erfaring og kunnskap fra arbeidslivet kan gi kompetanse som er relevant for og jevnbyrdig med deler av grunnutdanningen ved institusjonene for høgre utdanning. Det kan derfor ses som unødvendig at den enkelte skal gjennomføre et ordinært studieløp på områder der det kan dokumenteres at vedkommende har tilsvarende kompetanse.
- Kompetanse og arbeidserfaring etter fullført fagutdanning i videregående opplæring, kan være overlappende med deler av studieløp ved utdanninger i universiteter og høgskolesektoren.

Utvalget foreslår:

- at det skal kunne gis avkorting av deler av et studieløp på grunnlag av realkompetanse.
- at det etableres muligheter for den enkelte til å kunne dokumentere realkompetanse som kan være relevant for søknad om avkorting. Forslag til søknadsskjema for avkorting følger vedlagt.
- at skjema for dokumentasjon av realkompetanse for opptak anvendes i kombinasjon med det skisserte søknadsskjemaet for avkorting.
- at den enkelte institusjon skal være ansvarlig for vurdering av muligheten for avkorting på individuell basis basert på realkompetanse. Dette gjør institusjonen ansvarlig for både opptak og avkorting av studieløp.

- at fagplaner for avkortede studieløp må ta utgangspunkt i sentralt fastsatte rammeplaner. Utvikling av og vedtak om fagplaner skal følge de vanlige prosedyrene for godkjenning i institusjonenes styre.
- at studieløpet i profesjonsutdanningene primært må avkortes i tid, dvs at avkorting ikke knyttes til bestemte nivåer i studieløpet.
- at det ved de frie fagene bør det kunne gis avkorting tilsvarende ett års studier ved opptak til høgre grad. Avkorting må ikke skje på bekostning av fagspesifikke og metodologiske krav til studieløp.
- at søkere som får tidsmessig avkorting og gjennomfører et tilpasset studieløp, skal ha like god funksjonsdyktighet og teoretisk nivå som studenter som fullfører vanlig studieløp.

2.5 Søknadsskjema for avkorting.

Forslag til søknad om avkorting av studieløp på grunnlag av realkompetanse følger som vedlegg.

Kapittel 3

Grunnlag for opptak

3.1 Historikk

3.1.1 Innledning

I mandatet bes det om en vurdering av hvordan realkompetanse skal defineres og dokumenteres *likeverdig* med generell studiekompetanse. Mandatet setter med dette vurdering og dokumentasjon av realkompetanse i sammenheng med det man i dag betrakter som generell studiekompetanse. Generell studiekompetanse åpner i dag for opptak til høgre utdanning. Tilsvarende vil utvalget vurdere hvordan realkompetanse kan åpne for opptak til høgre utdanning.

Historisk sett har kriterier for opptak til høgre utdanning vært under stadig vurdering. Regelverk og forskrifter for opptak til høgre utdanning fra 1970-årene og fram til i dag har beveget seg fra et system som er karakterisert av et mangfold av regelsett og praksis for opptak, til et mer standardisert, samordnet og helhetlig system. Innføringen av lov om universiteter og høgschooler av 12. mai 1995 skapte et mer oversiktlig system for opptak. Samtidig ble mulighetene for opptak på annet grunnlag enn generell studiekompetanse begrenset.

3.1.2 Opptak til høgre utdanning ved universiteter og vitenskapelige høgschooler

Opptak til universitetene tok utgangspunkt i immatrikuleringskomiteens (Nordland-komiteens) innstilling av november 1971. Komiteen mente at opptak til høgre utdanning burde baseres på realkompetanse, eller skikkethet til studier, definert som:

1. motivering kombinert med realistisk erkjennelse av hva studiet krever
2. evne til konsentrert og utholdende selvstendig arbeid med praktisk/teoretisk stoff
3. allmenn praktisk/teoretisk bakgrunn slik at studiet kan settes inn i en videre sammenheng
4. ferdigheter i morsmål og engelsk

Komiteen mente videre at det var praktiske vanskeligheter forbundet med vurdering av den enkeltes realkompetanse, slik at det i stor utstrekning måtte etableres formelle kriterier som ga god garanti for at de som fylte dem, hadde den nødvendige realkompetansen. Det måtte også etableres ordninger for vurdering av individuelle studiekvalifikasjoner for søkere som ikke tilfredsstilte de formelle opptaksvilkårene.

Komiteen foreslo opptak gjennom Vei I, II og III, der I var opptak på grunnlag av bestemte godkjente skoler, II var opptak på grunnlag av andre skoler med tilleggskrav, og III var en individuell vurdering gjort på det enkelte lærested. Opptak via Vei I, II og III ble gjort på grunnlag av søkerens generelle egnethet til å gjennomføre høgre utdanning, og ikke ut fra egnetheten til f.eks. å gjennomføre spesifikke studier.

Vurdering etter Vei III ble i første omgang praktisert av et immatrikuleringsutvalg som var felles for universitetene. På begynnelsen av 1980 tallet ble

vurderinger etter Vei III gjort på det enkelte lærested, etter retningslinjer som var utarbeidet av immatrikuleringsutvalget. I en utredning fra Det nasjonale immatrikuleringsutvalget (1981) ble realkompetanse som opptaksgrunnlag for høgre studier beskrevet som

«alle kriterier på reell skikkethet som er nødvendig for å kunne gjennomføre et høgre studium på selvstendig måte. Disse kriterier omfatter bl a kunnskaper og ferdigheter i sentrale redskapsfag, annen teoretisk og praktisk bakgrunn, evne til konsentrert og selvstendig arbeid med lærestoffet, og motivering for studieinnsats. Videre foreslo utvalget at all faktisk kunnskap og erfaring skal kunne telle med i en samlet vurdering av den enkelte søkers forutsetninger for å kunne gjennomføre et studium på selvstendig måte innen vanlig tidsramme. Ulike typer av dokumentasjon skal godkjennes. Det avgjørende er at den faktiske kunnskap og ferdighet stort sett tilsvarer de minstekrav som generell studiekompetanse forutsetter på de ulike områder».

Denne definisjonen lå til grunn for de retningslinjene som gjaldt fram til 1992 for vurdering av studiekompetanse etter den såkalte Vei III ved universitetene, kalt Den individuelle vei. Søkere under 25 år måtte normalt komplettere manglende fullført videregående opplæring med deleksamener. Søkere over 25 år ble vurdert ut fra sin kunnskap dokumentert gjennom utdanning og yrke. Man kunne legge mer vekt på yrkespraksis og annen kvalifiserende virksomhet med stigende alder. Felles for begge gruppene var at for å få tildelt studiekompetanse måtte realkompetansen bli vurdert som likeverdig med utdanning på videregående nivå.

Vurdering av realkompetanse etter den tidligere Vei III ved universitetene foregikk på den måten at hver institusjon vurderte søkerne og fattet vedtak. Det nasjonale immatrikuleringsutvalget ga generelle retningslinjer for saksbehandlingen ved den enkelte institusjon og vurderte klager på søknader til universitetene og de vitenskapelige høgskolene, men ikke til de regionale høgskolene. Det nasjonale immatrikuleringsutvalget opparbeidet kompetanse i å vurdere hva slags utdanning og hva slags praksis som kunne gi studiekompetanse.

Videre bygde vurderingene på prinsippet om at alle typer utdanning og yrkeserfaring skulle kunne telle med, slik at man hele tiden kunne bygge videre på den utdanningsveien man hadde begynt på. Det var også en forutsetning at universitetene og høgskolene ikke skulle gi undervisning på videregående nivå, slik at forberedende undervisning skulle begrenses til fag som ikke ble gitt i videregående opplæring.

Ved lov av 16. juni 1989 nr 77 om universiteter og vitenskapelige høgskoler ble det i § 42 spesifisert utdanningskrav for opptak som student, der det blant annet heter:

«Praksis fra yrkeslivet og annen utdanning enn det generelle og spesielle opptaksgrunnlaget kan i noen grad vektlegges ved opptak. Styret gir nærmere regler til utfylling av bestemmelsene i denne paragraf. Den som er tatt opp som student ved en av institusjonene nevnt i § 1, har adgang til de åpne studier ved de øvrige.»

Lov om universiteter og høgskoler endret praktiseringen og spesielle delfagskrav endret innholdet i Vei III. Vei III ble erstattet med 23/5-regelen. For å oppnå generell studiekompetanse under 23/5-ordningen må søker ha fylt 23 år i løpet av opptaksåret og ha fem års heltids yrkespraksis, eller en kombinas-

jon av yrkespraksis og utdanning som utgjør minst fem år. Ordningen representerte en standardisering av regelverket og sikret dermed lik behandling av søkerne samtidig som den var ressursbesparende.

3.1.3 Opptak til høgre utdanning ved de statlige høgskoler

Det statlige høgskolesystemet bestod i 1986 av en rekke distriktshøgskoler og høgskoler som utdannet til ulike profesjoner innenfor læreryrket, helsefaglige yrker og tekniske yrker m m.

For distriktshøgskolene gjaldt reglement for studentopptaket ved distriktshøgskolene av januar 1973. Her heter det i § 3 Opptakskriterier:

«Studentopptaket foretas etter kriterier som passer for studieretningens formål, innhold og studieform. For å bli tatt opp som heltidsstudent må søkerne kunne dokumentere at de har de teoretiske eller teoretisk/praktiske forkunnskaper som er nødvendige for å kunne følge undervisningen med utbytte (reell studiekompetanse). Søkere som har fullført en 3-årig teoretisk utdanning etter grunnskolen anses vanligvis som studiekvalifiserte. Den enkelte distriktshøgskole kan etter skjønn ta opp søkere med kortere teoretisk utdanning i de tilfeller hvor søkerens teoretiske/praktiske bakgrunn blir ansett som relevant for vedkommende studieretning.»

Opptaket gjaldt opptak til det enkelte studium, og var ikke bindende for opptak til andre studier eller læresteder.

Opptak til lærerutdanning var fastsatt i forskrift av oktober 1979. Her kunne det tas opp på grunnlag av 3-årig videregående opplæring eller tilsvarende, der tilsvarende kunne være fagbrev eller minst 5 års praksis etter fylte 16 år. I tillegg var det krav til bestemte fag fra videregående opplæring. Øvrige profesjonsutdanninger fikk opptakskrav fastsatt i ulike sentrale forskrifter fra 1984 og framover. Disse var laget over samme lest som opptaket til lærerutdanningen, slik at realkompetansen ble ivaretatt med et krav om 5 års praksis etter fylte 16 år og en kombinasjon av fagkrav.

I 1991 ble det fastsatt ny forskrift for alle studier på regionale høgskoler (inklusive distriktshøgskoler og andre statlige høgskoler). Her ble opptaksreglene samordnet, forenklet og formalisert. Det var ikke felles krav til studiekompetansefag, men det ble krevd 3–5 fag tilsvarende dagens studiekompetansefag i varierende kombinasjoner. I regelverket av 1991 var vurdering av realkompetanse hjemlet i § 5 20. Studier ved distriktshøgskoler og høgskolesentre, samt studier i økonomi og administrasjon ved ingeniørhøgskolene og ved maritime høgskoler:

«Opptaksorganet skal godkjenne utdanninger som er godkjent som grunnlag for opptak ved norske universiteter, og kan i særskilte tilfeller godkjenne annen utdanning/ andre kvalifikasjoner, dersom det finner at søkeren har tilstrekkelig allmennutdanning og realkompetanse for studiet.»

For audiografutdanning, ingeniørutdanning, maritime høgskoler, Statens næringsmiddeltekniske høgskole, Statens bibliotekhøgskole, Norsk hotellhøgskole og journalistutdanning var det tilsvarende hjemler for vurdering av realkompetanse.

For øvrige utdanninger var «realkompetansen» tatt hånd om i hjemmel for opptak tilsvarende nåværende 23/5-regel pluss en kombinasjon av studiekompetansefag. Dette innebar en skjerpning i forhold til tidligere regelverk, som

i praksis åpnet for opptak av 21-åringar med 5 års yrkespraksis og studiekompetansefagene.

3.1.4 Lov om universiteter og høgskoler

Blegen-utvalgets innstilling NOU 1991: 4 Veien vidare, innførte og konkretiserte begrepet *generell studiekompetanse*, og påpekte behovet for å anvende begrepet som opptaksgrunnlag for all utdanning på universitets- og høgskolenivå. Utvalgets studiekompetansebegrep er siden blitt stående som et formelt kompetanse kriterium for opptak til høgre utdanning. Det ble understreket at begrepets konkrete innhold måtte knyttes til hva som trengs for å kunne studere. Kravene skal sikre at søkerne har den nødvendige faglige kompetanse som er nødvendig, samt sørge for at de er i stand til å takle de utfordringer et studium innebærer. De formelle kriteriene for studiekompetanse er begrunnet med følgende i Blegen-utvalgets innstilling:

- Studenten må ha gode kunnskaper i norsk og minst ett fremmedspråk.
- Studenten må ha evne til vitenskapelig tenkning. Dette omfatter bl a analyseevne og evne til fordypning.
- Studenten må ha et allment overblikk over og forståelse av det samfunn hun eller han skal fungere i.
- Studenten må være i stand til å se fagene og egne roller i en samfunnsmessig sammenheng.
- Studenten må ha tilegnet seg handlingskompetanse som gir ferdigheter og holdninger til hvordan en kan løse ulike oppgaver.

I den påfølgende St meld nr 33 (1991–92) Kunnskap og kyndighet la departementet prinsippet om generell studiekompetanse for opptak til universiteter og høgskoler til grunn. Generell studiekompetanse ble forstått som de minstekrav som må oppfylles for å kunne søke om opptak. Med dette ble det vist til et minimumsgrunnlag som ble ansett tilstrekkelig for å kunne påbegynne et studium. Departementet la fem prinsipper til grunn for dette, deriblant at kravene skulle sikre at søkerne har nødvendige og tilstrekkelige forkunnskaper til å påbegynne et studium. Sentralt i meldingen er ønsket om å sikre at rekruttering til høgre utdanning ikke er forbeholdt enkelte studieretninger i det videregående systemet. Det presiseres i meldingen at det er vanskelig å gi et presist svar på hvilke kvalifikasjoner det er som gjør en person egnet for høgre utdanning. Meldingen understreker viktigheten av at kravene er tilstrekkelig høye, samtidig som de ikke må være høgre enn nødvendig. Det vises til to grunnleggende krav til generell studiekompetanse det hevdes å være bred enighet om, og som er grunnlaget for opptak til høgre utdanning. Det første er krav om kunnskaper innenfor en kjerne av allmenne fag som gir faglig bredde, og som har karakter av å være redskapsfag i studie-sammenheng. Dette er det såkalte kravet om *generell studiekompetanse*. Det andre kravet er knyttet til evnen til faglig fordypning innenfor et område og omtales som *fordypningskravet*. I begge tilfeller begrunnes krav til generell studiekompetanse i det som anses å være nødvendig for å kunne gjennomføre et studieløp.

Lov av 12. mai 1995 nr 22 om universiteter og høgskoler § 37 ga departementet myndighet til å fastsette generelle krav til studiekompetanse som skulle være felles for alle studier. Departementet fikk også myndighet til å fastsette regler for rangering av søkere. Hjemmelen gav grunnlag for ytterligere samordning av opptaksregelverket. *Forskrift om generell studiekompetanse*

Midlertidig forskrift om generell studiekompetanse som grunnlag for opptak til universiteter og høyskoler av desember 1995, erstattet av permanent forskrift (kalt GSK-forskriften) av desember 1996, bygger på de samme prinsipper som immatrikuleringskomiteen la til grunn for studieegnethet, men med en noe annen vurdering av hva som skulle være minstekrav for å få generell studiekompetanse.

«§ 2 Generelt grunnlag for opptak

Det generelle grunnlaget for opptak til universitet og høyskolar (generell studiekompetanse) skal normalt vere:

a) Fullført og bestått 3-årig vidaregåande opplæring med grunnkurs, Vk 1 og Vk 2

eller

Fagbrev/sveinebrev

eller

Fylte 23 år i løpet av opptaksåret og 5 års fulltids arbeidserfaring eller 5 års samla fulltids erfaring frå arbeid og utdanning. Som arbeidserfaring kan ein også rekne omsorgsarbeid og militær førstegongsteneste/sivilteneste. Som utdanning gjeld fullført og bestått kurs i vidaregåande skole og /eller folkehøgskole, og eksamen frå høgre utdanning av minst eit års lengde.

og

b) Fylgjande fag må vere dekte innanfor, eller takast i tillegg til krava under bokstav a):

- Norsk
- Engelsk
- Matematikk
- Naturfag
- Samfunnsfag, som omfattar nyare historie og samfunnslære.»

Den såkalte «generell studiekompetanse-forskriften» (GSK-forskriften) videreførte i hovedtrekk immatrikuleringsreglene men med følgende ulikheter:

Strengere regler

Enkelte av de gamle Vei I-utdanningene er ikke definert som høgre utdanning og inngår dermed ikke i § 3 i GSK-forskriften, men går inn under § 5e om overgangsregler. De sistnevnte (eksempelvis teknisk fagskole) har således hatt kun en tidsbegrenset mulighet, fram til 1. juni 1997, til å innebære generell studiekompetanse.

Vei II-utdanningene, herunder fagbrevene, har fått strengere krav til tilleggsfag, jf § 2 a og b, idet antallet fag ble økt med ett fag.

Alle tidligere realkompetansevurderinger (Vei III, realkompetanse ved distriktshøgskolene) ble erstattet med 23/5-regelen. Ettersom yrkeskravet i 23/5-regelen gjelder kvantitet og ikke kvalitet, innebar endringen at enkelte søkere som kunne ha fått opptak gjennom de tidligere ordningene, ikke lenger kunne få dette etter det nye regelverket, mens det for andre åpnet en tidligere lukket dør. Krav om 5/6 fag fra videregående skole i kombinasjon med 5 års praksis (ev delvis utdanning) tilsvarende 23/5-regelen har ingen unntak for eldre personer, slik den individuelt pregede bestemmelsen, Vei III i immatrikuleringsreglene, gav muligheter for.

Mildere regler

For Vei-III søkere er aldersgrensen senket fra 25 til 23 år, og kravet til fag fra videregående opplæring er blitt langt mildere (ikke lenger 8 timers studieretningsfag, eldre historie og B/C-språk).

Paragraf 2d åpner for vurdering av realkompetanse i forhold til spesifiserte fagkrav, men i praksis har det vist seg vanskelig å vurdere om en bestemt type yrkeserfaring «tilsvare» det bestemte fag og timetall.

Loven og forskriften åpner for at det kan gjøres unntak fra kravet om generell studiekompetanse for enkelte utdanninger. Bare unntaksvis gjelder slike unntak opptak på grunnlag av yrkeserfaring. Normalt gjelder unntakene innføring av alternative forutdanninger som opptakskrav, slik som for eksempel teknisk fagskole eller forkurs for ingeniørutdanning.

3.1.5 Oppsummering

Utviklingen av regelverket for opptak til universiteter og høyskoler har gjennom 1980- og 1990-årene utviklet seg fra en flora av lokalt fastsatte regelverk med en viss grad av skjønnsmessig vurdering, til et mindre antall sentralt fastsatte regelverk med formelle og samordnete opptakskriterier.

Den viktigste drivkraften bak utviklingen av regelverket har ligget i ønsket om et opptakssystem som er oversiktlig og forutsigbart for søkeren og effektivt å saksbehandle. Et slikt system gir også grunnlag for å gi søkeren rettigheter, ved at kvalifikasjon for ett studium gir garanti for kvalifikasjon også for andre studier og læresteder.

3.2 Universitets- og høyskolelovens § 37 om utdanningskrav for opptak til høgre utdanning

---

Opptaksreglene for høgre utdanning i Norge er i hovedsak knyttet til krav om generell studiekompetanse. Dagens regler henviser til felles forskrift om generell studiekompetanse, vedlegg til rundskriv F-2-98. Det generelle grunnlaget for opptak til høgre utdanning i dag forutsetter fullført og bestått norsk videregående opplæring. I lov om universiteter og høyskoler beskrives dette under

§ 37 Utdanningskrav for opptak til høgre utdanning:

1. Det generelle grunnlaget for opptak som student (generell studiekompetanse) er fullført og bestått norsk videregående opplæring med de krav til fagsammensetning og timefordeling som departementet fastsetter. Departementet kan fastsette at også annen høvelig utdanning skal være generelt opptaksgrunnlag.
2. Yrkespraksis kombinert med annen utdanning enn den som er angitt i nr.1, kan danne grunnlag for opptak etter retningslinjer fastsatt av departementet.
3. Departementet kan, etter innstilling fra styret, unnta enkelte studier eller fag for kravene til generell studiekompetanse.
4. Departementet kan, etter innstilling fra styret, fastsette spesielle opptakskrav når hensynet til gjennomføringen av studiet gjør dette nødvendig.
5. Styret selv kan fastsette særlige faglige minstekrav ved opptak til høgre grads studier.
6. Den som er tatt opp som student ved en institusjon under loven,

har adgang til åpne studier ved de øvrige, såfremt opptakskravet er generell studiekompetanse og søkeren ikke er tatt opp med hjemmel i nr. 3.»

Bestemmelsen om utdanningskrav for opptak til høgre utdanning er en videreføring av § 42 i universitetsloven av 1989. Tanken bak lov om universiteter og høgszkoler av 12. mai 1995 var å etablere et samlet regelverk for både universitets- og høgszkolevirksomheten i Norge. Loven legger videre grunnlaget for å kunne etablere et «Norgesnett», der alle høgre utdanningsinstitusjoner inngår i en helhet, og der oppgaver og fordeling av disse kan fastsettes i et helhetsperspektiv .

I begge lovene er den såkalte «kompetanseparagrafen»¹ knyttet til begrepet utdanningskrav i overskriften. Dette henspeler på at det bærende aspektet ved fastsettelse av generell studiekompetanse er knyttet til krav til utdanning. Til tross for dette finnes det åpninger i begge lover som gir muligheter til fastsettelse av generell studiekompetanse på grunnlag av yrkespraksis kombinert med utdanning. Derimot finnes det ikke muligheter, slik loven er i dag, til å la praksis eller noe annet enn utdanning utgjøre grunnlag for generell studiekompetanse alene.

I universitetslovens kompetanseparagraf (1989, § 42) annet ledd heter det at: «Styret kan bestemme at annen høvelig utdanning skal være generelt opptakgrunnlag». Dette ble strøket på grunnlag av at spørsmålet om hva som skal utgjøre generell studiekompetanse, er av stor utdanningspolitisk betydning og av den grunn bør tilligge de sentrale politiske myndigheter. I dagens lovtekst er således fastsettingen av generell studiekompetanse lagt til departementet.

Med universitets- og høgszkoleloven av 1995 overføres den gamle lovens lempningsadgang (§ 42 annet avsnitt) til departementet gjennom § 37 nr 3: «Departementet kan, etter innstilling fra styret, unnta enkelte studier eller fag for kravene til generell studiekompetanse.» Det er ikke sagt noe nærmere om hvilke krav til utdanning som skal stilles. I Ot prp nr 85 (1993–94) Om lov om høgre utdanning bemerkes det at som et utgangspunkt skal alle som blir tatt opp som student ved institusjoner under denne loven, fylle det generelle kravet til studiekompetanse. Videre gjøres et unntak fra dette: «Det kan likevel være aktuelt å gjøre unntak fra kravene til det generelle opptaksgrunnlaget ved opptak til enkeltfag eller spesielle studier.» Det vises videre til at slike unntak særlig vil være aktuelt i kunstfaglige studier. Myndigheten til å fastsette slike unntaksvise bestemmelser blir anbefalt lagt til departementet.

Unntaket i universitets- og høgszkolelovens § 37 nr 3 kan ikke gjøres gjeldende for andre studier enn det aktuelle; i dette ligger det et unntak til paragrafens punkt 6 om generell nasjonal studiekompetanse. Kompetanseparagrafens punkt 6 i loven garanterer at søkere som er tilkjent generell studiekompetanse ved en institusjon, har adgang til åpne studier ved de øvrige institusjonene.

---

1. Tilsvarende § 42 i lov av 1989 og § 37 i lov av 1995.

3.3 Oppsummering

Gjennom § 37 nr 2 i lov om universiteter og høgschooler av 1995 kan søkere med yrkespraksis kombinert med formell kompetanse vurderes for opptak til høgre utdanning.

Gjennom § 37 nr 3 i samme lov kan søkere tas opp til visse studier på annet grunnlag enn generell studiekompetanse. Studenter som tas opp etter denne «unntaksparagrafen» har ikke adgang til øvrige institusjoners åpne studier etter § 37 nr 6.

På grunnlag av forskrift om generell studiekompetanse som grunnlag for opptak til universitet og høgschooler (se vedlegg til rundskriv F-2-98) etter hjemmel i § 37 nr 1 i lov av 1995 kan søkere med eksamen fra studier av minst to års lengde eller to 1-årige studium ved universitet eller høgschooler oppnå generell studiekompetanse i henhold til § 3.

Slik regelverk og praksis er, finnes det således innenfor gjeldende regelverk ikke muligheter til å la noe annet enn utdanning utgjøre grunnlag for generell studiekompetanse alene.

Kapittel 4

Kompetansereformen

4.1 NOU 1997: 25 Ny kompetanse

Regjeringen oppnevnte 29. september 1996 et utvalg (Buer-utvalget) som fikk i mandat å utrede grunnlaget for en nasjonal handlingsplan for etter- og videreutdanning og voksenopplæring. Målet med handlingsplanen var å legge til rette for økt verdiskaping, større fleksibilitet i arbeidsstyrken, bedre likestilling og økte sjanser for den enkelte til å sikre seg relevante kvalifikasjoner. I utvalgets innstilling NOU 1997: 25 Ny kompetanse vises det til at voksenopplæringens betydning øker i kraft av dens problemløsende og bevisstgjørende funksjon. Buer-utvalgets anbefalinger tar utgangspunkt i en erkjennelse om at en solid grunnutdanning er et nødvendig grunnlag for læring gjennom livet. Retten til grunnutdanning må gjelde for alle, og enhver har rett til å lære gjennom livet. Denne retten må følges opp av tiltak som gir gode betingelser for læring bl a med tanke på tid, finansiering og likestilling.

Målene for handlingsplanen var økt verdiskaping, større fleksibilitet i arbeidsstyrken, likestilling og økte sjanser for den enkelte til å sikre seg relevante kvalifikasjoner. Noen av virkemidlene som forelås for å nå disse målene er å ta mer systematisk i bruk den enkeltes samlede kompetanse ved opptak til utdanning og ved gjennomføring av utdanningsløp. Dette skulle gjelde på alle nivåer i utdanningssystemet.

I NOU 1997: 25 foreslås følgende :

- At det etableres systemer for dokumentasjon av realkompetanse slik at intensjonene i lov om voksenopplæring § 3 blir oppfylt.
- At institusjonene får ansvar for å fastsette den enkeltes kompetanse innen høgre utdanning. I arbeidet med å vurdere realkompetanse, benytter institusjonene en rådgivende instans, som utvalget foreslår opprettet på sentralt nivå. Ankeinstans fastsettes av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Utvalget foreslår at privatistordningene i høgre utdanning opprettholdes og utvikles videre.
- At det for etter- og videreutdanningstilbud på universitets- og høgskolenivå normalt ikke stilles krav om generell studiekompetanse.
- At voksne som ikke har den formelle kompetansen som er fastsatt, kan tas inn i ordinær høgre utdanning på grunnlag av dokumentert likeverdig realkompetanse. Dokumentert kompetanse kan også gi mulighet for avkorting av studier.»

Når det gjelder tilrettelegging av rammevilkårene for disse nye studentgrupperingene, ble det foreslått:

- At rettigheter til utdanningspermisjon lovfestes for å sikre likebehandling av alle arbeidsgivere og arbeidstakere.
- At det foretas en generell gjennomgang av regelverket for Statens lånekasse med sikte på bedre tilpassing til etter- og videreutdanning.
- Utvalget forutsetter at partene i arbeidslivet må prioritere ordninger som gjør det mulig for alle arbeidstakere å delta på etter- og

videreutdanning, og at det gjennom tariffoppgjørene settes av midler til etter- og videreutdanningstiltak.»

4.1.1 Regjeringens oppfølging i St meld nr 42 (1997–98) Kompetansereformen

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet la 28. mai 1998 fram St meld nr 42 (1997–98) Kompetansereformen, som bygger på Buer-utvalgets innstilling og høringsuttalelsene til denne.

Departementet sier seg fullt innforstått med at relevante kunnskaper kan oppnås på annet vis enn gjennom formaliserte eksamener. «Voksne mennesker kan gjennom arbeid, forskjellige typer utdanning og ellers i»livets skole«ha ervervet kunnskaper og ferdigheter som er likeverdige – om ikke identiske – med de krav som stilles.»

Videre vises det i meldingen til at «Dagens regelverk for opptak til videregående opplæring og høgre utdanning gir muligheter for opptak av voksne på grunnlag av dokumentert likeverdig kompetanse». Til tross for dette mener departementet at de reelle mulighetene voksne har til å få anerkjennelse for sin realkompetanse, er for mangelfulle i dag, mulighetene er lite utnyttet og synes for restriktivt praktisert.

Når det gjelder dokumentasjon av realkompetanse og opptak, konkluderes det i St meld nr 42 (1997–98) med følgende:

- For den videre kompetanseutviklingen er det avgjørende å få etablert et system for dokumentasjon og anerkjennelse av voksnes realkompetanse.
- Med basis i arbeidet med fastsettingen av realkompetanse er det et mål at voksne med en dokumentert likeverdig kompetanse kan bli tatt inn på det progresjonsnivået der de hører hjemme.»

Regjeringen konkluderer i St meld nr 42 (1997–98) når det gjelder rammevilkår:

- Regjeringen er innstilt på å legge opp til en lovgivning som gir individuell rett til utdanningspermisjon.
- Regjeringen er innstilt på å sette i gang et utredningsarbeid om finansiering av grunn- og etterutdanning der også partene i arbeidslivet blir invitert til å delta, og der det offentliges bidrag til finansiering av livsopphold er basert på den alminnelige studiefinansieringsordningen i Statens lånekasse.»

I stortingsmeldingen ble også spørsmål om avkorting av studieløp berørt. Regjeringen var positiv til å avkorte studier på grunnlag av realkompetanse i den grad det ikke får uheldige virkninger på kvaliteten i utdanningene.

4.1.2 Kirke-, utdannings- og forskningskomiteens Innst S nr 78 (1998–99)

Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen la 12. januar 1999 fram sin innstilling om kompetansereformen. En samlet komité går inn for at det etableres systemer som gjør det mulig for voksne å immatrikuleres på grunnlag av realkompetanse, eller en kombinasjon av formell kompetanse og realkompetanse. Det foreslås videre at de enkelte høgre utdanningsinstitusjoner selv skal utarbeide et system for opptak basert på realkompetanse eller en kombinasjon av formal- og realkompetanse. Regelverket skal gjelde både ordinære studier

og tilbud som er opprettet som etter- og videreutdanning. For å sikre mest mulig likebehandling skal departementet gi veiledende retningslinjer.

Flertallet mener videre at voksne som ber om å få vurdert sin realkompetanse, ikke må underlegges de vanlige eksamensordningene i videregående opplæring, men kan få sin kompetanse skjønsmessig vurdert av de høgre utdanningsinstitusjonene etter regler fastsatt av departementet. Dersom de ikke har dekket sentrale deler av læreplanen i faget gjennom sin realkompetanse, skal de få vite hva som må suppleres, og hvordan dette kan oppfylles. Flertallet mener videre at dokumentert realkompetanse skal kunne gi grunnlag for avkorting av studieløp i høgre utdanning. Det legges til grunn en bred forståelse av realkompetansebegrepet av komiteens flertall, som ønsker en dokumentasjonsordning som omfatter følgende:

- Et system som gir voksne rett til å dokumentere sin kompetanse i forhold til godkjente fag- og læreplaner i skolen og i høyere utdanning.
- Et system som gir voksne rett til å bli tatt opp til utdanning basert på realkompetanse i stedet for formell utdanningsbakgrunn.
- Et system der realkompetanse kan gi avkorting av utdanninger.
- Et system der realkompetanse kan erstatte formelle utdanningskrav til bestemte arbeidsoppgaver eller til yrker uten at realkompetansen nødvendigvis blir vurdert i forhold til de generelle planene som danner grunnlag for den formelle utdanningen.»

Flertallet fremmet følgende utkast til vedtak:

«Stortinget ber Regjeringen etablere et system som gir voksne rett til å dokumentere sin realkompetanse uten å gå veien om tradisjonelle prøveordninger.»

Stortinget avsluttet sitt arbeid 19. januar 1999. Etter tilråding fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen fattet Stortinget blant annet følgende vedtak:

- Stortinget ber regjeringen fremme lovforslag om individuell rett til utdanningspermisjon.
- Stortinget ber regjeringen etablere et system som gir voksne rette til å dokumentere sin realkompetanse uten å måtte gå veien om tradisjonelle prøveordninger.»

4.1.3 Behovet for nye rammebetingelser

Buer-utvalgets innstilling NOU 1997: 25 Ny kompetanse, St meld nr 42 (1997–98) Kompetansereformen og den påfølgende Innst S nr 78 (1998–99) representerer et forsøk på å framstille og samordne etter- og videreutdanning og voksenopplæring i én og samme handlingsplan. Buer-utvalget utløste en rekke nye utredningsarbeider som omhandler rammevilkår for individet, arbeidslivet og samfunnet som er nødvendige for å kunne gjennomføre kompetansereformen i tråd med dens intensjon.

De økonomiske og finansielle rammevilkår for etter- og videreutdanningsstudenter er bl a beskrevet og vurdert i Rapport'98 Leve og lære i voksen alder, fra det såkalte Pettersen-utvalget, som tok for seg finansiering av livsopphold under etter- og videreutdanning, og som avleverte sin innstilling 16. november 1998.

Videre opprettet Regjeringen ved kongelig resolusjon den 18. september 1998 det såkalte Studiefinansieringsutvalget med mandat til å utrede «Utdan-

ningsfinansiering i Statens lånekasse for utdanning sett i lys av de utfordringer som støttesystemet står overfor». Utvalget ledes av Per Olaf Aamodt og skal avgi sin innstilling innen 1. november 1999.

Som et viktig ledd i kompetansereformen ble det også satt i gang et utredningsarbeid for vurdering av forslag til lovbestemmelser om permisjon til kompetanseutvikling og kriterier for utløsning av permisjon. Det partssammensatte utvalget ledet av Tarjei Thorkildsen la fram sin innstilling, NOU 1998: 20 Utdanningspermisjon 7. desember 1998, der utvalget foreslo lovfestet rett til utdanningspermisjon for alle arbeidstakere.

4.1.4 Rapport '98 «Leve og lære i voksen alder»

Pettersen-utvalgets hovedoppgave var å gjennomgå de generelle reglene for studiefinansieringsordningen med sikte på å tilpasse disse bedre til etter- og videreutdanningsstudenter. Utvalget arbeidet ut fra premisser om at Statens lånekasse for utdanning burde kunne bli et egnet virkemiddel i etter- og videreutdanningsreformen. For å nå dette målet må studiefinansieringsordningen bedre tilpasses livssituasjonen til etter- og videreutdanningsstudentene. Utvalget viser til at dagens regelverk for studiestøtte primært er rettet mot unge studerende, det vil si unge mennesker i tradisjonell utdanning, med opphold på studiestedet og innenfor ordinære studieprogrammer.

Utvalget viser bl a til nødvendigheten av å redusere avkorting av støttebeløpet fra Lånekassen i forhold til egen arbeidsinntekt og inntekt fra andre kilder, som bidrag fra arbeidsgiver og stipend. Det er et mål at støtteordningen skal utformes på en slik måte at den blir et reelt tilbud for arbeidstakere. Mange av etter- og videreutdanningsstudentene vil sannsynligvis være i deltidsutdanning og arbeide i redusert stilling. Etter nåværende regler trekkes det for inntekt på lik linje i støtten til deltidsstudenter som for fulltidsstudenter.

Utvalgets flertall foreslår følgende:

- Å likestille avkortingsreglene for arbeidsfrie ytelser (ytelser fra arbeidsgiver og stipend/ legat fra andre enn Lånekassen) med avkortingsregler for arbeidsinntekt.
- At det for deltidsstudenten gis et fribeløp som er lik det beløp det anslås er tjent opp i det tidsrom søkeren ikke er i utdanning. I tillegg skal den forholdsmessige delen av fribeløpet for fulltidsutdanning være regnet etter studiebelastningen. Fribe løp er inntekt som ikke fører til avkorting av utdanningsstøtten.
- At størrelsen på fribeløpet heves til kr 7 000 per måned, og at fradragprosenten for inntekt utover fribeløpet reduseres til 30 pst.
- Forsørgertillegg skal ikke behovsprøves mot inntekten til ektefellen for barn under 16 år. Forslagene viser til at utformingen av studiefinansieringssystemet vil være av vesentlig betydning for hvordan voksne som ønsker etter- og videreutdanning skal kunne benytte seg av utdanningstilbudene. Det legges til i rapporten at studiefinansieringssystemet er rammevilkår som angår grunnutdanningsstudenter så vel som etter- og videreutdanningsstudenter da utvalgets mandat tilsier at reglene skal gjelde likt for alle utdanningssøkende.

4.1.5 NOU 1998: 20 Utdanningspermisjon

Etter forslag om lovfesting av individuell rett til utdanningspermisjon i NOU 1997: 25 og St meld nr 42 (1997–98) ble det nedsatt et utvalg 21. august 1998 med det mandat å utrede forslag til lovbestemmelser om permisjon til kompetanseutvikling og kriterier for utløsning av permisjon. Utvalget avgav sin innstilling NOU 1998: 20 Utdanningspermisjon 30. november 1998. Utvalget foreslår bl a:

- At arbeidstakere gjennom lov gis en individuell rett til permisjon fra sitt arbeid for å ta videre utdanning. For å gjøre denne rettigheten reell foreslås særlige regler som sikrer arbeidstakeren rett til å komme tilbake til virksomheten etter endt permisjonstid. Retten til utdanningspermisjon skal tilkomme alle arbeidstakere uavhengig av ansettelsesform, hvilken sektor de arbeider i og ved hva slags virksomhet de er ansatt. Som grunnbetingelse for rett til utdanningspermisjon foreslår utvalget at arbeidstakerne må ha vært i arbeidslivet i minst tre år og har vært ansatt hos arbeidsgiveren de siste to år.
- Det kan i tråd med lovforslaget kun tas ut permisjon for å delta i organiserte utdanningstilbud som gir en dokumentert kompetanse.»

4.2 Oppsummering

Kompetansereformen består så langt av en rekke forslag og utredninger med utgangspunkt i Buer-utvalgets innstilling. Ideen om livslang læring og vektleggingen av etter- og videreutdanning er ikke et nytt fenomen – det nye knytter seg til omfanget og samordningen av en helhetlig satsing på alle de felt som berører folks muligheter til å ta utdanning i voksenalder. Som nevnt i Petersen-utvalgets innstilling er ikke det nåværende systemet tilpasset den heterogene studentmassen man har i dag. Dette er i tråd med det som ble vist til av OECD (1998) angående større forskjeller i studentgruppen, studentgruppens krav og behov, samt arbeidsmarkedets og samfunnets krav til og behov for ny og variert kompetanse. Utdanningssystemet står derfor overfor nye utfordringer når det gjelder nye løsninger og helhetlig tenkning, særlig når det gjelder å legge til rette for at alle kan delta i utdanningsreformen med utgangspunkt i den kompetansen de har. Videre skal det være mulig og forsvarlig ut fra den enkeltes livssituasjon.

4.3 Bakgrunn for bruk av begrepet realkompetanse

Etablering av et system for vurdering og dokumentasjon av realkompetanse forutsetter en gjennomgang av hva som oppfattes som kompetanse. Kompetanse er et sammensatt og kontekstavhengig begrep. Kompetansebegrepet endrer seg over tid, og dets tilknytning til samfunnsstrukturer som arbeidsmarked og utdanning knytter det til forhold som stadig påvirker begrepets betydning.

Tradisjonelt har kompetanse vært betraktet som bestående av kunnskaper, ferdigheter og holdninger. Begrepet er ofte blitt brukt om den rettighet, skikkethet eller myndighet noen hadde til å fatte beslutninger innenfor et saksområde eller geografisk område. I dag ser man eksempler på at nye

forståelses- og anvendelsesformer har justert begrepets meningsinnhold i retning av å hensepeile på kompetanseinnehaverens ferdigheter.

I NOU 1997: 25 er kompetanse en generell betegnelse på de produktive og skapende evner hos enkeltpersoner eller organisasjoner. Dette innebærer en oppfatning av kompetanse som kunnskaper, ferdigheter og holdninger som kan bidra til å løse problemer eller utføre oppgaver. Denne forståelsen av kompetansebegrepet innbyr til mange spesifikasjoner, deriblant et skille mellom kompetanse som er dokumentert eller sertifisert av offentlige instanser og målt ved utdanningsnivå, og den kompetansen som individet relativt sett har gjennom hva det i praksis kan. I Buer-utvalgets innstilling betraktes denne første typen kompetanse som formell kompetanse og defineres som den delen av kompetansen som er verdsatt gjennom det offentlige utdanningssystemet, eller offentlige anerkjente sertifiseringsordninger.

Videre er den kompetansen individet ellers har, betraktet som realkompetanse og definert som «all kunnskap, ferdigheter og holdninger og innsikt et menneske innehar. Den kan være tilegnet gjennom utdanning og organisert læring, egenlæring, arbeid, familieliv og deltakelse i organisasjons- og samfunnsliv o l. Realkompetansen kan være dokumentert eller ikke dokumentert, og dokumentasjon kan bestå av vitnemål, kursbevis, sertifikater, stillingsbeskrivelser osv» (Buer-utvalget). En måte å forstå dette på er at formalkompetanse gir et menneske formell myndighet til å utføre en oppgave, bli tilsatt i en stilling osv, mens realkompetansen er den faktiske dyktigheten en person har for å fullføre oppgaven.

Buer-utvalgets utredning beskriver realkompetanse i en form som favner både kunnskap, ferdigheter, holdninger og innsikt uavhengig av hvordan dette er tilegnet. Denne forståelsen av realkompetansebegrepet gjør realkompetanse til en samlebetegnelse for all kompetanse et individ innehar.

I tråd med dette kan realkompetanse forstås som:

- offentlig godkjent og verdsatt kompetanse papirfestet i vitnemål/ autorisasjon
- kompetanse som følge av formelle opplæringstiltak dokumentert i kursbevis og sertifikat
- den uformelle kompetansen, som ikke er papirfestet, men som individet innehar gjennom arbeids- og livserfaring.

Denne måten å forstå kompetansebegrepet på er ikke helt ulik den man anvendte i NOU 1991: 4 Veien videre (Blegen-utvalget). Der betraktes kompetanse som «handlingskompetanse» og knyttes til det å realisere ferdigheter, kunnskaper og holdninger. I NOU 1991: 4 Veien videre er handlingskompetansen fremstilt skjematisk og består av fire komponenter: *Læringskompetanse*; som tilsvarer det å tilegne seg nye kunnskaper eller det å lære, *fagkompetanse*; som representerer innsikt i enkeltfag, *sosialkompetanse*; som tilsvarer evnen til å samarbeide, løse konflikter og mellommenneskelige forhold. Den siste av de fire utgjøres av *metodekompetanse*, som viser til det å kunne analysere en situasjon og ha kunnskaper til problemløsning.

I St meld nr 42 (1997–98) Kompetansereformen valgte departementet å avgrense realkompetanse til å omfatte all den kompetansen en person har skaffet seg gjennom betalt eller ubetalt arbeid, etterutdanning, fritidsaktiviteter og annet som kommer i tillegg til den kompetansen vedkommende har dokumentert gjennom grunnutdanning.

Denne definisjonen, i motsetning til Buer-utvalgets definisjon, skaper en deling mellom real- og formalkompetanse. I St meld nr 42 avgrenses realko-

mpetanse til all kompetanse som er ervervet utenfor de formelle utdanningsinstitusjonene, realkompetansen kjennetegnes av å være all den kompetansen den enkelte har utover det formelt dokumenterte. Grunnutdanning defineres i meldingen som «alt formelt kompetansegivende opplæring i grunnskolens, videregående opplærings og høgre utdannings område uavhengig av tidspunkt for utdanningen i forhold til den enkeltes livs- og studieløp».

4.4 Former for kompetanse

Utover realkompetanse, formalkompetanse og handlingskompetanse finnes det flere typer kompetanse preget av ulike elementer ved kompetansen og ulikartethet i hvordan kompetansen kommer til uttrykk. Kompetansebegrepet sier noe om enkeltindividenes kunnskaps-/ferdighetsnivå, men kan også knyttes til kompetanse i grupper, organisasjoner eller bedrifter. *Felleskompetanse* er kompetanse som utelukkende kan framtre som summen av flere enkeltindividers kompetanse. Et sentralt punkt ved denne typen kompetanse er bedrifters evne til å utnytte felleskompetansen på best mulig måte. Dette henger også sammen med at individuell kompetanseutvikling kan skape virkninger på felleskompetansen. Man kan snakke om en bedrifts totale kompetansebeholdning bestående av arbeidstakernes og eierenes individuelle kompetanse, ledelsens evne til å organisere godt samspill i bedriften og arbeidsgivernes og arbeidstakernes *felleskompetanse*.

I tillegg til delingen mellom real- og formalkompetanse er det vanlig å skille mellom *generell* og *spesifikk* kompetanse. Denne delingen er knyttet til omsetteligheten av personers kompetanse, dvs i hvilken grad kompetansen kan overføres fra fagområde til fagområde. *Generell kompetanse* kjennetegnes av høy omsettelighet, som innebærer at den kan anvendes på mange felt og i en rekke arbeidssituasjoner. Den *spesifikke kompetansen* kan i motsetning kun anvendes til spesifikke formål. *Spesifikk kompetanse* er i mindre grad omsettelig på arbeidsmarkedet enn det generell kompetanse er. Dette har betydning for folks arbeidsmobilitet og evne til omstilling i forbindelse med endrede arbeidsmarkedsvilkår.

Kompetanseutvikling innebærer en endring/ utvikling i den kompetansen en person har mellom to tidspunkter. Den kompetansen en person har i startpunktet for en jobb kalles *startkompetanse*. Startkompetansen er det utgangspunktet en har til å mestre den jobben en skal utføre. Ved skifte av arbeidsoppgave eller overgang til en ny jobb forventes det at det er skjedd en kompetanseutvikling, og at vedkommende begynner i den nye jobben med endret startkompetanse. Dokumentasjon av arbeidsoppgaver og ansvarsforhold blir således sentralt for å kunne bestemme startkompetanse og kompetanseutvikling.

Behovet for kompetanse vil være avhengig av ståsted. For en bedrift kan det i visse tilfeller være viktigst å anvende og styrke de ansattes spesifikke kompetanse, mens den kompetanseutviklingen som kan trygge den enkelte i arbeidsmarkedet med tanke på omstilling og fleksibilitet ofte kan knyttes til generell kompetanse. Realkompetanse og vurdering av denne er knyttet til et mangfold av definisjoner og meningsinnhold. Sentrale spørsmål er: Hva ønskes dokumentert, som grunnlag for hva og hvordan?

I forbindelse med opptak til høgre utdanning vil en vurdering av realkompetanse stå i forhold til hva som er nødvendig for å kunne gjennomføre studier sammen med institusjonenes behov og samfunnets kompetansebehov. Et

viktig punkt i en slik sammenheng er at kompetansen må være kommuniserbar, dvs at den kan dokumenteres eller synliggjøres også utenfor den praktiske arbeidssituasjonen.

4.4.1 Vurdering av realkompetanse

Kjernen i kompetansedokumentasjon er å gjøre kunnskap kommuniserbar. Dokumentasjon av realkompetanse handler om hvordan implisitt eller taus kunnskap kan gjøres formidlingskraftig, enten gjennom det tradisjonelle systemet eller ved utvikling av alternative dokumentasjonsordninger. Fordeler ved det tradisjonelle systemet er dets funksjon som kvalitetssikrer og at det gir tungtveiende autorisasjon. Argumenter mot denne formen for kompetansedokumentasjon er at den dokumenterer kompetanse på ett bestemt tidspunkt i livet, og at den ikke sier noe om vedkommendes evne til å anvende den tilegnede kompetansen. Ut fra et læringsperspektiv vil det kunne hevdes at kompetanseutvikling er noe som stadig pågår i et vekselvirkningsforhold mellom tilegnelse og anvendelse. Det blir således et sentralt spørsmål hva som må dokumenteres, og hvilken målestokk som bør legges til grunn.

I forhold til den enkelte er det på flere felter behov for dokumentasjon og verdisetting av realkompetanse:

- i forhold til arbeidslivet ved ansettelse og arbeidsmarkedsmobilitet/skifte av arbeid
- i forhold til videregående opplæring og
- som grunnlag for opptak til høgre utdanning
- for å slippe å måtte gjennomføre et samlet utdanningsløp i offentlig institusjon, gi mulighet til å avkorte utdanningsløp
- det har betydning for den enkeltes inspirasjon, motivasjon og egenverd
- det har betydning for den enkeltes aktive deltakelse i samfunns- og organisasjonsliv

4.5 Eksempler på ordninger for dokumentasjon av realkompetanse nasjonalt og internasjonalt

---

4.5.1 Buer-utvalget – NOU 1997: 25

Buer-utvalget foreslo at det skulle etableres systemer for dokumentasjon av realkompetanse slik at intensjonene i lov om voksenopplæring § 3 skulle bli oppfylt. I forbindelse med vurdering av realkompetanse og opptak til høgre utdanning foreslo utvalget at institusjonene skulle få ansvar for å fastsette av den enkeltes kompetanse. I dette arbeidet skal institusjonene benytte en rådgivende instans. Det ble videre foreslått at departementet fastsetter en sentral ankeinstans for slike vurderinger.

I forbindelse med etter- og videreutdanning på høgskole- og universitetsnivå foreslo utvalget at det normalt ikke skulle stilles krav om generell studiekompetanse.

I NOU 1997: 25 Ny kompetanse drøftes det flere alternative ordninger for praktisk gjennomføring av realkompetansevurderinger for opptak til studier. Følgende alternativer listes opp i utredningen:

- inntak på grunnlag av alder og yrkeserfaring
- fri adgang for alle uansett bakgrunn
- alternativ opptaksprøve
- individuell vurdering

- kombinasjoner av de øvrige

Utvalget kom frem til at en individuell vurdering der en tar hensyn til dokumentert, likeverdig realkompetanse, er det beste.

I utredningen beskrives ulike tilnærminger for praktisering av ulike dokumentasjonsordninger slik det er foreslått ved andre institusjoner. Utvalget viser i denne forbindelsen blant annet til EUs arbeid med «personal skills card» og NHOs kompetansepass.

4.5.2 Prosjektet European skill accreditation system

Innenfor EU arbeider man med et prosjekt kalt «European skill accreditation system». Prosjektet er et forsøk på å åpne opp nye veier for vurdering av realkompetanse. Målsettingen er å kunne anerkjenne kompetanse ved hjelp av et fleksibelt og permanent system for akkreditering av kunnskapsenheter, gjennom anvendelse av databaserte vurderings- og valideringsteknikker.

Systemet er ment som et supplement til de papirbaserte tradisjonelle dokumentasjonsordningene. Ideen er å gi folk muligheter til, gjennom et permanent og tilgjengelig akkrediteringssystem, å få stadfestet sine kunnskaper uansett hvordan den er ervervet.

Målet er å etablere et «European skill accreditation system» i løpet av et par års tid som vil gjøre det mulig for alle å få sine kunnskaper og sin knowhow stadfestet på et «personal skill card». Systemet er avhengig av å få identifisert et visst antall kjernefelt av kunnskap – både faglige, tekniske og nøkkelkunnskaper. Kjernefeltene skal avgrenses og deles opp i sammenhengende grunnleggende enheter som blir klassifisert etter vanskelighetsgrad.

Folks kunnskaper skal fatsettes ved hjelp av brukervennlige valideringspakker tilknyttet Internett der en server vil kunne gi interaktive tester etter ønske. Det er meningen at disse testene skal kunne tas over hele Europa, så mange ganger man ønsker. Resultatene vil bli registrert på «personal skill cards». Kortet vil komplettere papirfestede kvalifikasjoner og fungere som et pass for sysselsetting.

Fagene som skal testes, må være relativt godt etablerte og lite nasjonalt eller kulturelt subjektive. Eksempler på basisfag er; matematikk, informatikk, geografi, morsmål og språk. Av underenheter nevnes blant annet salg, styring og regnskap, logistikk, organisasjonsteknikk, kommunikasjon, beslutningstaking, forhandlingsteknikk og personlige evner. Testene kan så å si tas hvor som helst under forutsetning av at man får tilgang til testene ved hjelp av personalopplysninger.

EUs akkrediteringssystem er i første rekke et forslag til dokumentasjonsordning med tanke på arbeidsliv og sysselsetting. Men det vil dokumentere den enkeltes kunnskaper ut fra inndelte fagområder og vanskelighetsgrader. Det kan være en svakhet ved systemet at det forutsetter tilgang på, kjennskap til og trygghet i forhold til datakommunikasjon.

4.5.3 Skjema for kompetansedokumentasjon

Med utgangspunkt i det NHO har kalt kompetansepass, beskriver Buer-utvalget et mulig framtidig standarddokument for dokumentasjon av kompetanse som er ervervet utenfor de tradisjonelle kompetanseveiene. Skjemaet dekker en rekke felt deriblant;

- arbeidsoppgaver i virksomheten

- intern opplæring
- ekstern opplæring
- erfaringer utenfor arbeidslivet
- virksomhetens læringsmiljø
- organisasjonserfaring

Skjemaet skal fylles ut av arbeidsgiver og arbeidstaker i samråd. Det dekker kompetanse tilegnet i arbeidslivet så vel som utenfor. I utredningen understrekes det at en eventuelt standardisert ordning for kompetansedokumentasjon må være utstedt av et system som innehar tillit og troverdighet hos alle parter.

4.5.4 Kompetansereformen – St meld nr 42 (1997–98)

I sin drøfting av hva som bør inngå i de generelle krav til opptak, er departementet inne på tanken om det i det hele trenger å være forkrav ved opptak av voksne til høgre utdanning. «Er det nødvendig å ha opptaksregler i det hele tatt for voksne som ønsker seg inn i videregående opplæring eller høgre utdanning? Kan ikke voksne selv vurdere om de er i stand til å gjennomføre en utdanning de ønsker? I så fall kan det settes en aldersgrense (f eks 25 år) og en kvote uten å stille ytterligere krav.» Konklusjonen på denne drøftingen i meldingen er imidlertid at det bør stilles en del minimumskrav til alle, uansett alder. «Kravene må være basert på hva studier i høgre utdanning krever av forkunnskaper, og ikke på hvor gammel eller ung en person er.» Og videre: «Opptaksreglene må samlet sett være slik at de ikke stimulerer til spekulasjon og uheldige»lettvinthetsløsninger«for de ordinære ungdomskullene. Det forutsettes at nivået og kvaliteten ikke nivelleres eller reduseres gjennom et system for fastsettelse av realkompetanse.»

I Kompetansereformen vises det til at det hovedsakelig er tre veier å gå i videreutviklingen av et system for vurdering og fastsetting av realkompetanse:

1. Fortsatt utvikling av privatistordningene.
2. Utvikling av systemer for andre dokumentasjonsordninger enn privatistordningene innenfor det offentlige utdanningssystemet.
3. Stimulering til å utvikle bedre ordninger for dokumentasjon av realkompetanse innenfor arbeidslivet selv.

Når det gjelder andre dokumentasjonsordninger enn privatistsystemet legges det i stortingsmeldingen fram to grunnleggende prinsipper for et slik system:

1. Systemet må ta utgangspunkt i realkompetanse som ikke er identisk med den kompetansen som er fastsatt i læreplanene, og som vurderes i offentlige eksamener. Realkompetansen må kunne betraktes som likeverdig generell studiekompetanse. Kompetansen kan være tilegnet gjennom arbeid, ulike typer utdanning og andre erfaringssituasjoner.
2. Systemet må være slik at det er forholdsvis enkelt å koble dokumentasjonsordninger i arbeidslivet til de offentlige ordningene. Systemet må ha legitimitet i begge disse sektorene, og være kompatibelt til internasjonale systemer.

På grunnlag av dette henvises det i meldingen til tre alternativer for utvikling av et dokumentasjonssystem;

- Det eksisterende systemet tar ansvar: I dette ligger det at kommunene og fylkeskommunene i samarbeid med skoler, lærebedrifter og den enkelte høgre utdanningsinstitusjonen tar ansvar for å fastsette krav til realko-

- mpetanse.
- Rådgivende nemnder som ansvarlig instans: Alternativet forutsetter egne rådgivende nemnder regionalt for grunnskole og videregående opplæring og sentralt for høgre utdanning. Nemndene skal gi råd til kommunene, fylkeskommunene og de høgre utdanningsinstitusjonene i vurderingsprosessen.
- Bruk av egne tester eller prøver: Disse skal være forskjellige fra læreplanbaserte privatisteksamener, men likeverdige i kompetansekrav.

Det konkluderes i St meld nr 45 (1997–98) med at den beste løsningen sannsynligvis er å bruke de allerede eksisterende utdanningsinstitusjonene kombinert med klare krav og retningslinjer fra sentrale myndigheter. Det vises også til at det kan være aktuelt å gå veien om et rådgivende nemnds-system på lengre sikt, men at det pga. manglende erfaring er noe som bør utprøves.

I stortingskomiteens Innst S nr 78 (1998–99) gjøres det et skille, idet komiteen legger til grunn at videre- og etterutdanningsreformen tar opp to typer realkompetanse: dokumentasjon av realkompetanse som er rettet mot arbeidslivet, og dokumentasjon av realkompetanse som er rettet mot opptak til kompetansegivende utdanning. I begge tilfeller skal realkompetanse omfatte bl a kunnskaper og erfaringer som en person har tilegnet seg ad ulike veier, så som tradisjonell opplæring, arbeidserfaring, omsorgsarbeid, «egne» studier, kulturelle og sosiale erfaringer m m.

Kapittel 5

Realkompetanse som grunnlag for opptak**5.1 Diskusjon**

5.1.1 Innledning

Buer-utvalgets hovedanbefalinger er at retten til grunnutdanning må gjelde for alle. Enhver har rett til å lære gjennom hele livet. Dette er avhengig av at det settes i iverk tiltak som i praksis gir den enkelte reelle muligheter for læring. I henhold til gjeldende regelverk og praksis for opptak til høgre utdanning er det ikke lagt inn forutsetninger som gir muligheter og anledning til å vurdere søkere uten generell studiekompetanse med sikte på opptak til høgre utdanning, se "*Grunnlag for opptak*" i kapittel 3. Ordningene for opptak og praksis har vært, og er stadig, i stor utstrekning knyttet til utdanningsinstitusjonenes utdanningsnivå og sertifiseringssystem. Dette gjør at grupper i samfunnet som av ulike grunner ikke har fulgt den tradisjonelle utdanningsveien står uten dokumentasjon på egen kompetanse. Slik ordningene er i dag ved utdanningsinstitusjonene for høgre utdanning, er disse uten mulighet til å få sin kompetanse dokumentert og brukt som grunnlag for opptak.

En ordning for dokumentasjon av realkompetanse vil være knyttet til en ansvarlig instans, med et system for vurdering og prinsipper for grunnlag til opptak. Dette vil måtte stå i forhold til individuelle behov så vel som utdanningsinstitusjonenes, arbeidsmarkedets og samfunnets behov og krav til kvalitet. Det er i tillegg til dette bred enighet om at det ikke må etableres ordninger som kan svekke videregående opplærings rolle og legitimitet.

5.1.2 Vurdering av opptaksgrunnlag for grunnutdanning

Når det gjelder ordninger for opptak basert på realkompetanse er, utvalgets vurdering at følgende forhold er viktige:

- En ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse må være utformet slik at høgre utdanning kan opprettholde tillit og troverdighet.
- Det må kreves kunnskaper som både er spesifikke og generelle.
- En ordning for opptak på grunnlag av vurdering av realkompetanse må baseres på krav til studieegnethet og kompetanse i forhold til å kunne gjennomføre den utdanningen som søkes.
- En ordning må gi anledning for de som ikke har generell studiekompetanse, til å kunne få anledning til å ta høgre utdanning og ikke være et alternativ for unge når det gjelder valg av videregående opplæring.

Opptak på grunnlag av dokumentert og vurdert realkompetanse må betraktes langs flere dimensjoner, deriblant hvilken instans det er som skal ha ansvaret for vurdering, og på hvilket grunnlag vurdering og eventuelt opptak skal gjøres.

Utvalget vurderer tre alternativer til ansvarlig instans for vurdering av realkompetanse for opptak til høgre utdanning:

- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til en sentral statlig instans
- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til insti-

- tusjonene for høgre utdanning.
- Ansvar for vurdering og opptak basert på realkompetanse er lagt til institusjonene for videregående opplæring.

5.1.3 Ansvar for opptak basert på realkompetanse lagt til en sentral statlig instans.

Med innføring av lov om universiteter og høyskoler av 1995 ble myndighet og ansvar for å bestemme generelt opptaksgrunnlag lagt til departementet. De ordningene som unntaksvis finnes for opptak på grunnlag av kombinasjoner av yrkespraksis og formell kompetanse, benyttes i liten grad. Informasjon om mulighetene for opptak er ofte lite tilgjengelig for søker.

Ved vurdering av spesifikk kompetanse for opptak på individuelt grunnlag til et bestemt studium, kan en stille spørsmål ved om det er hensiktsmessig å legge ansvaret for dette til sentrale myndigheter. En slik vurdering vil i hovedsak skje på faglig grunnlag, ut i fra det enkelte studium og de kunnskaper og erfaringer man anser som nødvendig for å kunne betrakte vedkommende søker som studiedyktig.

5.1.4 Ansvar for opptak basert på realkompetanse lagt til institusjoner for høgre utdanning.

Et alternativ til ordningen ovenfor er at institusjonene selv er ansvarlige for opptak av studenter som søker på grunnlag av realkompetanse.

Hvis vurderingen av realkompetanse legges til selve institusjonen for høgre utdanning, kommer søker nærmere en vurdering i samsvar med det faget vedkommende ønsker. I en slik ordning kan det legges til rette for at den enkelte får sin realkompetanse vurdert i forhold til det spesifikke studiet som ønskes, og man kan sikre de relevante kunnskapene som trengs ved gjeldende studium. Slik vil institusjonen og fagpersonalet kunne gjøre en reell og konstruktiv vurdering av søkeres spesielle kompetanse uavhengig av konkrete krav til generell studiekompetanse, men i forhold til studieevne. I dette ligger det også at den enkelte institusjon er ansvarlig for vedkommende søker som tas opp på dette grunnlaget.

Et argument for en slik ordning er at institusjonene som gir studietilbud, selv bør være ansvarlige for opptak av søkere på grunnlag av realkompetanse. Institusjonene bør derfor ha avgjørende innflytelse på bedømmingen av om vedkommendes realkompetanse er tilstrekkelig til å gjennomføre de studiene som søkes.

Ifølge universitets- og høyskolelovens § 37 nr 6 har studenter adgang til å fritt bevege seg mellom institusjonene ved de åpne studiene. Man kan tenke seg at enkelte institusjoner ikke vil la dette gjelde studenter som er tatt opp på grunnlag av realkompetanse i og med at studenten er tatt opp på spesifikt grunnlag. Dette kan løses ved at den enkelte opptaksinstitusjon fungerer som ansvarlig ovenfor den studenten som er gitt midlertidig studierett kun ved gjeldende institusjon. Med opptaksinstitusjon menes den institusjonen som har vurdert og godkjent søkers realkompetanse som grunnlag for opptak til et av sine studier. Etter endt eksamen kan studenten gis vanlig studierett med de rettigheter som gjelder for vanlige studenter.

5.1.5 Ansvar for opptak basert på realkompetanse lagt til institusjoner for videregående opplæring

For å forberede etter- og videreutdanningsreformen/kompetansereformen har Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet tatt initiativ til prosjektet Brukertilpasset opplæring for voksne. Det har bl a i Oppland vært gjort forsøk med sikte på å bygge opp lokale kompetansevurderingsenheter på videregående skoles nivå, slik Buer-utvalget foreslo.

Oppland fylkeskommune har gjennom sitt arbeid samlet betydelig erfaring. Opplegget man valgte for vurdering av realkompetanse, var å bruke intervju for å vurdere realkompetanse, og på dette grunnlag utstede et foreløpig godkjenningbrev. Før endelig godkjenningbrev ble utstedt, måtte eleven ta fag som enheten for kompetansevurdering fant at vedkommende ikke hadde tilstrekkelig kunnskaper i. I enkelte tilfeller viste det seg at det var det nødvendig å supplere intervjuet med enkel testing som ble gjennomført av faglærer. I prosjektet ble hver søker vurdert nøye, og man fant at søkeren ofte manglet noe kunnskap i hvert fag.

Man erfarte at det var forholdsvis liten tilstrømming av interesserte som ville ha vurdert om de hadde generell studiekompetanse. Videre erfarte man at vurderingsarbeidet var komplisert og ressurskrevende, og at det lønnet seg å bygge opp én enhet for kompetansevurdering ved ett skolested i fylket, i stedet for å bygge opp flere.

Dette alternativet knytter voksnes kompetanse nært til de helt konkrete kravene man har satt for generell studiekompetanse i videregående opplæring. Nærheten rent organisatorisk gjorde det naturlig å prøve søker konkret i de fag og kunnskaper man forbinder med videregående opplæring. Ordningen sikrer at kompetansen i størst mulig grad blir målt mot kravene til generell studiekompetanse. Med tanke på vurderingen innebærer en slik ordning at den videregående skolen foretar en kompetansevurdering for studier i høgre utdanning.

5.1.6 Vurdering og valg av ansvarlig institusjon for opptak

Dersom hensikten med kompetansereformen er å utnytte folks kompetanse på et bredere og mer fleksibelt grunnlag, må systemet for opptak til høgre utdanning gjøres mer tilgjengelig for søkere med annen bakgrunn enn den tradisjonelle.

Utvalget mener generelt at følgende forhold er viktige ved valg av vurderende og sertifiserende instans for opptak til høgre utdanning:

- Vurdering av søkere uten tradisjonell formell kompetanse må betraktes i forhold til opptak og studieegnethet, og ikke i forhold til i hvilken grad vedkommende har kompetanse lik generell studiekompetanse.
- Vurdering av realkompetanse for opptak til høgre utdanning må skje på individuell basis.
- Vurdering av realkompetanse alene eller i kombinasjon med formell kompetanse må vurderes i lys av den utdanningen eller det studiet vedkommende søker.

Samordningen av systemet for opptak på grunnlag av generell studiekompetanse gjorde ordningene for opptak til høgre utdanning langt mer oversiktlig for studierådgivere i videregående skole og søkere med generell studiekompetanse. Samtidig ble muligheten for opptak på annet grunnlag enn generell studiekompetanse begrenset. Ordningene fungerer således godt for søkere

med den nødvendige formelle kompetansen. Kompetansereformens utgangspunkt, NOU 1997: 25, har rettet søkelyset mot systemets manglende forutsetninger for å gi voksne søkere gode og motiverende ordninger for tilgang til høgre utdanning. Universitets- og høgskoleloven av 1995 § 37, kompetanseparagrafen, tok utgangspunkt i et politisk ønske om å samordne systemet for opptak til høgre utdanning gjennom sentralisering og standardisering som ligger i det å legge all myndighet til departementet. Kompetansereformen tar utgangspunkt i en ny politisk holdning som i større grad legger vekt på behovet for fleksibilitet, livslang læring og opptak på et mer variert og utradisjonelt grunnlag.

En vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning vil kunne legges til den enkelte institusjon for høgre utdanning. Dette vil innebære skjønsmessige vurderinger på individuelt grunnlag og av fagspesifikk kompetanse. Dette kan gjøres av fagfolk med relevant faglig kompetanse. På denne måten kan man unngå problematiske og ofte ressurskrevende formaliserte krav til søkere uten generell studiekompetanse.

Samlet sett vil en ordning med opptak som er basert på realkompetanse og som er lagt til institusjoner for høgre utdanning, best kunne ivareta hensynet til søkerens spesielle kompetanse. En slik ordning vil også ha betydning for institusjonenes behov for faglig vurdering av søker som ansvarshavende for denne typen student.

I betraktning av at en ordning med opptak basert på realkompetanse vil innebære nye oppgaver for institusjonene, har utvalget vurdert behovet for en rådgivende instans. Det kan tenkes at både faglige og administrativt ansatte deltar i institusjonenes arbeid med å vurdere realkompetanse. I dette arbeidet kan det bli behov for et forum hvor de ulike institusjonenes medarbeidere kan møtes for å diskutere og utveksle erfaringer i arbeidet med realkompetanse. Et slik diskusjonsforum kan administrativt legges til Samordna opptak. Dette kan synes naturlig da Samordna opptak har betydelig erfaring og kunnskap om opptakssystemet i høgre utdanning.

Samordna opptak administrerer og registrerer i dag opptak til grunnutdanninger ved universiteter, vitenskapelige høgskoler og statlige og private høgskoler. Data fra lærerstedenes søknadsbehandling blir samlet i Samordna opptak. Med tanke på framtidig opptak av studentgrupper med annen bakgrunn enn generell studiekompetanse vil det være viktig å ha tilgjengelig entydige data over søkermassen uavhengig av opptaksgrunnlag. Utvalget mener det mest hensiktsmessige er at Samordna opptak kan fungere som «postkasse» for søknader til opptak som er basert på realkompetanse.

Forslag

Utvalget foreslår

- at vurdering for opptak og ansvar for søkere av denne typen legges til den enkelte institusjon i tilknytning til det enkelte fag.
- at vitenskapelig og administrativt ansatte ved de institusjonene som blir berørt av ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse, samles årlig for utveksling av erfaringer. Et slikt diskusjonsforum foreslås lagt administrativt til Samordna opptak.
- at Samordna opptak kan ta imot og registrere søkere til opptak basert på realkompetanse, mens selve vurderingen av søker må skje ved den enkelte institusjon.

- at studenten i studietidens første år tildeles midlertidig studiekompetanse som er gyldig ved den institusjonen og det faget vedkommende er tatt opp ved. Utvalget mener at denne midlertidighet ved studiekompetansen opphører ved bestått eksamen tilsvarende 20 vekttall, og at vedkommende ved dette punktet har oppnådd generell studiekompetanse.

5.2 Lovgrunnlag

Regelverk for opptak til høgre utdanning er i stor grad tilpasset opptak på basis av et standardisert grunnlag – generell studiekompetanse. Som en konsekvens av lov om universiteter og høgskoler av 12. mai 1995 har mulighetene for opptak på annet grunnlag enn generell studiekompetanse, ut fra individuell vurdering, blitt betydelig redusert. Dette er et problem for den som ønsker opptak for å styrke sin yrkeskompetanse, men som mangler de formelle kvalifikasjonene. Det finnes åpninger i lovteksten som kan endre på dette; problemene er i hovedsak knyttet til praktiske endringer.

En mulighet er å ta i betraktning opptak til høgre utdanning for disse gruppene ut fra et annet grunnlag enn generell studiekompetanse. Dette er fordi de søkerne det handler om, har et annet utgangspunkt enn de ordinære søkerne enten det dreier seg om alder, ønsker, behov, krav eller kompetansenivå/bakgrunn. Disse søkerne har også et annet utgangspunkt for sitt valg av utdanning, noe som ofte vil måtte forholdes til vedkommendes arbeidssituasjon.

Slik regelverket er i dag, er det ikke mulig å gi søkere adgang til høyere utdanning på grunnlag av realkompetanse alene. Med tanke på lovens § 37 nr 2 og nr 3² kan det være mulig å fortolke lovteksten i retning av at det kan tas opp søkere til enkelt studier på grunnlag av realkompetanse alene. Imidlertid kan det være mest hensiktsmessig å legge til grunn en egen bestemmelse der dette fastslås. Ved å revidere loven på dette punktet kan det gjøres tydeligere at det både er ønskelig og mulig å tilby studier til søkere uten generell studiekompetanse.

Forslag

Utvalget foreslår

- at det vedtas en lovbestemmelse for opptak basert på yrkeserfaring alene eller yrkeserfaring i kombinasjon med utdanning. Utvalget foreslår at § 37

2. Etter gjeldende lovbestemmelse:

§ 37 «1. Det generelle grunnlaget for opptak som student (generell studiekompetanse) er fullført og bestått norsk videregående opplæring med de krav til fagsammensetning og timefordeling som departementet fastsetter. Departementet kan fastsette at også annen høvelig utdanning skal være generelt opptaksgrunnlag.

2. Yrkespraksis kombinert med annen utdanning enn den som er angitt i nr 1, kan danne grunnlag for opptak etter retningslinjer fastsatt av departementet..

3. Departementet kan, etter innstilling fra styret, unnta enkelte studier eller fag for kravene til generell studiekompetanse.

4. Departementet kan, etter innstilling fra styret, fastsette spesielle opptakskrav når hensynet til gjennomføringen av studiet gjør dette nødvendig.

5. Styret selv kan fastsette særlige faglige minstekrav ved opptak til høgre grads studier.

6. Den som er tatt opp som student ved en institusjon under loven, har adgang til åpne studier ved de øvrige, såfremt opptakskravet er generell studiekompetanse og søkeren ikke er tatt opp med hjemmel i nr 3.»

nr 3 i lov om universiteter og høgskoler erstattes med: *Styret selv kan fastsette at yrkespraksis eller yrkespraksis i kombinasjon med utdanning kan danne grunnlag for opptak til enkelt studier i høgre utdanning.*

- at det i samme lovbestemmelse gjøres unntak fra regelen om fri adgang ved åpne studier for studenter som tas opp på grunnlag av realkompetanse i samsvar med § 37 nr 6, slik at studenter som er tatt opp på annet grunnlag enn det ordinære, har midlertidig studentstatus begrenset til den institusjonen som har foretatt vurderingen inntil vedkommende har bestått eksamen etter ett års studier tilsvarende 20 vekttall.
- at tidsrammen i § 3 i GSK-forskriften F-2- 98 om opptak på grunnlag av fullført utdanning reduseres til ett år, slik at studenter som er tatt opp på grunnlag av vurdert realkompetanse, ved dette tidspunktet oppnår generell studiekompetanse og de rettighetene og pliktene som gjelder for ordinære studenter.

Om en vurdering av realkompetanse for opptak skal legges til institusjoner for høgre utdanning, må et slikt ansvar delegeres til institusjonen, i og med at det i dag er departementet som har myndighet til dette gjennom hjemmel i lovens § 37 nr 1.

Ved at opptak på bakgrunn av vurdert realkompetanse, etter ovennevnte lovforslag, er lagt til den enkelte institusjon vil det være nødvendig med et forbehold til slike studenters bevegelsesfrihet. Dette er fordi hensynet til den enkeltes faglige utvikling tilsier at den enkelte institusjon tar et særlig ansvar for denne typen studenter i en viss periode i den tidlige fasen av studiene. Dette er ivare tatt i kompetanseparagrafens punkt 6 om adgang til frie studier ved alle institusjoner under loven, under forutsetning av opptak på grunnlag av generell studiekompetanse. Søkere det her er snakk om, har ikke generell studiekompetanse og vil således ikke kunne bevege seg fritt etter dette punktet.

Imidlertid kan den enkelte student som er tatt opp på grunnlag av realkompetanse i følge § 3 i GSK-forskriften (F-2-98), se "*Grunnlag for opptak*" i kap 3), oppnå generell studiekompetanse etter eksamen fra studier av minst 2 års lengde eller to 1-årige studier ved universitet og høgskole. Dette betyr at den enkelte student som er tatt opp på grunnlag av realkompetanse etter to års studier, vil oppnå generell studiekompetanse, og således ha de samme rettighetene som studenter som er tatt opp på ordinært grunnlag. Det kan vurderes hvorvidt tidsaspektet med to år er hensiktsmessig.

I en vurdering mellom de faglige kvalitetskravene som bør stilles til studenter i høgre utdanning, og de rettighetene studenter bør ha uavhengig av kompetansebakgrunn, mener utvalget at et krav til to års studietid før en student som er tatt opp på bakgrunn av realkompetanse oppnår generell studiekompetanse, er i lengste laget. Utvalget er av den oppfatning at bestått eksamen etter ett års studium, er nok for å kunne bli tilkjent likeverdig status med studenter som er tatt opp på grunnlag av generell studiekompetanse.

5.3 Opptaksgrunnlag

Vurdering av grunnlaget for opptak basert på realkompetanse må sees i sammenheng med de forslag Buer-utvalget i NOU 1997: 25 la fram. Buer-utvalget viste til at det burde etableres systemer for dokumentasjon av realkompetanse

slik at intensjonene i lov om voksenopplæring § 3³ blir oppfylt. Videre foreslo utvalget at slik dokumentert realkompetanse kan utgjøre grunnlag for vurdering av opptak til høgre utdanning.

Utvalget har vurdert disse alternativene for dokumentering og vurdering av realkompetanse:

- opptak på grunnlag av alder
- opptak på grunnlag av en kompetansetest
- opptak på grunnlag av skjema for kompetansedokumentasjon

5.4 Opptak på grunnlag av alder

Dette er et forslag som har vært behandlet både i Buer-utvalgets innstilling og i den påfølgende St meld nr 42 (1997–98). I kompetansereformen slås det fast at det bør stilles en del minimumskrav til alle – uavhengig av alder – for opptak til de forskjellige nivåene i utdanningsløpene. I meldingen fokuseres det på hva høgre utdanning krever av forkunnskaper, og ikke på hvor gammel eller ung en person er. Diskusjonen er av prinsipiell karakter med store konsekvenser både for systemene, søkere i alle aldre og videregående opplæringsposisjon i forhold til høgre utdanning. Når det gjelder videregående opplæring, vil en opptaksordning som er grunnfestet i aldersgrense, kunne skape tvil om institusjonens legitimitet og normen om generell studiekompetanse.

I mandatet for utvalget bes det om en vurdering av hvordan en kan vurdere og definere realkompetanse likeverdig med generell studiekompetanse. En opptaksordning basert på alder vil således likestille et bestemt alderstrinn med generell studiekompetanse. Dette kan indikere at alder alene kan veksles inn mot generell studiekompetanse som er knyttet til helt klare krav om tilegnet og evaluert kompetanse. På den annen side er alder et enkelt kriterium å forholde seg til for søkere til høgre utdanning. Det kan også argumenteres for at et slikt opptaksprinsipp vil være enkelt å administrere og lite kostnadskrevende.

Opptak på grunnlag av alder åpner for helt grunnleggende problemstillinger om videregående opplærings rolle og funksjon som undervisningsinstitusjon. Med tanke på at institusjonene i tillegg til å være kunnskapsformidler har en rekke samfunnsforberedende oppgaver og målsettinger av normativ og kulturell art, oppfattes det som et ønske å verne om institusjonens virke. En aldersgrense for opptak til høgre utdanning vil kunne svekke institusjonens verdi. Det kan bli vanskelig å legitimere dens virksomhet overfor de aldersgruppene som er på vei inn i videregående opplæring.

Opptak på grunnlag av alder kan vanskeliggjøre undervisning og veiledning ved det enkelte fag fordi opptaksgrunnlaget sier lite om vedkommende søkers kompetansenivå. Det vil være usikkert om søker har de nødvendige teoretiske kunnskapene som trengs for å kunne gjennomføre studier ved institusjoner for høgre utdanning. Opptak på grunnlag av alder der personens realkompetanse ikke er vurdert, kan føre til at enkelte søkere gir seg i kast med oppgaver de ikke har forutsetninger for å fullføre.

Søkeres manglende teoretiske kunnskaper vil kunne oppveies ved at institusjonene pålegges å veilede særlig studenter som er tatt opp på dette

3. I henhold til voksenopplæringsloven skal staten sørge for at voksne får adgang til å dokumentere sine kunnskaper og ferdigheter på alle nivåer og områder i det offentlige utdanningssystemet, uavhengig av på hvilken måte de har skaffet seg kunnskapene.

grunnlaget. Veiledning av denne typen vil raskt reise problemstillinger om hvem som bør utføre slik veiledning, og hvorvidt dette er et tilbud som skal være forbeholdt denne ene gruppen av søkere. Dette vil kunne oppfattes som urettferdig bruk av ressurser i forhold til andre studenter. I tillegg vil det være ressurskrevende for institusjonene, og derved redusere gevinsten ved at det er en enkel og lite kostnadskrevende ordning for opptak av studenter.

5.5 Opptak på grunnlag av opptaksprøver

Det kan etableres ordninger for opptak med grunnlag i testet kompetanse. Dette innebærer å lage testsystemer som fullgodt kan sidestilles med de kravene man i dag har til generell studiekompetanse. Eventuelt er det mulig å lage tester som er direkte rettet mot spesifikke studier som det ønskes opptak til.

Et testsystem for vurdering av om søkers kompetanse er jevn god med fag fra videregående opplæring, vil måtte innebære et omfattende arbeid med utforming av slike tester. Et sentralt spørsmål i så måte er hva man skal teste, og hvorvidt det er mulig å etablere et testsystem som vil fange opp de relevante kunnskapene som vedkommende vil trenge for å kunne studere eller ta høgre utdanning.

Dette alternativet står overfor liknende problemstillinger som forslaget om opptak på grunnlag av alder med tanke på å opprettholde videregående opplærings rolle som samfunnsinstitusjon. Hvordan skal man kunne legitimere tilbud om test til noen, mens andre vil måtte gjennomføre treårig videregående opplæring for samme dokumentasjon? Videre vil en slik test vurdere søkers kompetanse i forhold til krav i videregående opplæring og ikke i forhold til det enkelte studium vedkommende søker. Argumenter for en slik ordning er at det kan oppfattes som rettferdig at søkerens kunnskap blir prøvet, og at deres kompetanse på den måten blir utsatt for vurdering. Slike tester vil i tillegg kunne legge til rette for sortering av kandidater som er egnet ut fra kriterier for slike vurderinger, og vil også muliggjøre en rangering av søkerne.

En ordning med opptak på grunnlag av kompetansetest vil utgjøre et omfattende system for utvikling av tester, selve prosessen med testing og evaluering av disse. Sannsynligheten for at et slikt system vil bli kostnadskrevende, er stor. Det kan også argumenteres for at et testsystem vanskelig vil kunne fange opp den enkelte søkers kompetansenivå som er relevant for studiet, da man kan forvente at de som søker på grunnlag av realkompetanse, vil ha svært ulik erfaringsbakgrunn. Således kan en slik test framtre som en formalitet, og lite formålstjenlig ut fra målet om å motivere voksne søkere som ønsker å ta høgre utdanning. Videre kan opptak på grunnlag av testing oppleves som et hinder framfor en åpning mot høgre utdanning.

En test vil i hovedsak ikke kunne tilby dokumentasjon av realkompetanse og opptak på grunnlag av en reell vurdering av søkers faktiske kunnskaper.

5.6 Opptak på grunnlag av dokumentert og vurdert realkompetanse

---

I NOU 1997: 25 ble det drøftet flere alternativer til ordninger for opptak på grunnlag av realkompetanse. Utvalget kom fram til at en individuell vurdering der en tar hensyn til dokumentert og likeverdig realkompetanse, er mest formålstjenlig.

Opptak på grunnlag av vurdert realkompetanse sikrer institusjonene og den enkelte et realistisk grunnlag for opptak til høgre utdanning. Dette kan bidra til å unngå at institusjonene må bruke store ressurser for å sikre de enkeltes faglige utvikling. Ordningen kan forberede den enkelte på høgre utdanning og bidra til at den enkelte får beskrevet og papirfestet sin kompetanse. En dokumentasjonsordning vil kunne gi den enkelte søker en reell mulighet til å vise at vedkommendes kompetanse er relevant for det gjeldende studium. I tillegg til dette får institusjonen en dokumentert kompetansevurdering å forholde seg til ved opptak.

Dokumentasjon av den enkeltes kompetanse kan skje ved hjelp av et dokumentasjonsskjema. Dette gjør at den enkelte søker må sette seg inn i prosedyren og samle inn informasjon om egen kompetanse i fellesskap med arbeidsgiver, gjennom egenerklæring og andre referansepersoner. På den måten vil skjemaet kunne fungere som en motivasjonsgaranti og kreve engasjement fra den enkelte søker gjennom prosessen med utfylling av kompetansedokumentasjonen.

5.7 Oppsummering og utvalgets forslag til opptaksordning for dem uten generell studiekompetanse

---

En opptaksordning til høgre utdanning basert på alder er en ordning som på en lite tilfredsstillende måte fyller de tradisjonelle kravene til opptak ved høgre utdanning. Samtidig kan en slik ordning undergrave dagens system med videregående opplæring gjennom den åpningen et slikt opptakskrav skaper til å unngå opplæring i videregående skoleslag. Kravet om generell studiekompetanse er knyttet til sikring av evne til å gjennomføre studieløp i høgre utdanning. Et opptakskriterium basert på alder vil på ingen måte kunne sikre at vedkommende søker er kompetent i den forstand. Alder som opptakskriterium representerer i så måte ingen sikkerhet verken for institusjonene i høgre utdanning eller for den enkelte søker om at vedkommende har tilstrekkelig realkompetanse og er studiedyktig. Parallelt med dette kan det stilles spørsmål ved om ikke en slik ordning vil kunne svekke videregående skoles posisjon som opplæringsinstitusjon for samfunnet.

Når det gjelder valg mellom ordninger for kompetansetesting og dokumentasjon av realkompetanse, vil en ordning for kompetansetesting i stor grad være knyttet til konkrete fagkrav og timetall som man har valgt å definere generell studiekompetanse etter. Det kan som nevnt stilles spørsmål ved hvor realistisk og brukervennlig en slik ordning vil være spesielt for den voksne søker, men også ut fra situasjonen til institusjonene i høgre utdanning. Dette alternativet vil i motsetning til et system for kompetansedokumentasjon ikke gi grunnlag for et dokumentasjonssystem som er anvendelig på flere arenaer ut over det rent utdanningsmessige. Et system for kompetansedokumentasjon kan legges til rette for den enkelte søker, institusjon og fag. Med tanke på framtidige krav til økt fleksibilitet, omstillingsevne og livslang læring vil det være nødvendig med dokumentasjonssystemer som kan gå på tvers av sektorer og erfarings- og læringsarenaer.

Forslag

Utvalget foreslår:

- Opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse skal vurderes

- likeverdig med generell studiekompetanse.
- Vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning skal gjøres på individuelt grunnlag ut fra hva som anses som nødvendige kunnskaper for gjennomføring av gjeldende studium ved den enkelte institusjon.
- Vurdering av realkompetanse skal gjøres av fagmiljø.
- Det etableres en ordning der dokumentasjon av realkompetanse skjer ved at opplysninger om erfaringsbakgrunn, ferdigheter og innsikt som søker har ervervet seg, fylles inn i skjemaer som kan danne grunnlag for å vurdere og ta stilling til søkers kompetansebakgrunn i forhold til en utdanning eller et studieløp.

5.8 Skjema for kompetansedokumentasjon og opptak

Et skjema for dokumentasjon av realkompetanse må være et redskap som kan tilfredsstillende alle som berøres av det. I første omgang vil det si den enkelte søker eller vedkommende som ønsker å få sin kompetanse dokumentert. Videre dreier det seg om institusjonene i høgre utdanning som skal benytte disse i forbindelse med vurderinger for opptak. I og med at det her er snakk om voksne søkere som kan tenke seg å få styrket sin yrkeskompetanse vil naturlig nok dette også angå arbeidsmarkedet og dets aktører. Det er viktig at et slikt system for sertifisering av kompetanse er tillitsvekkende slik at alle som vil kunne ha nytte av et slikt skjema – enten det er individet selv, institusjoner innenfor høgre utdanning eller arbeidsmarkedet, betrakter det som kvalitetsmessig godt, anvendelig og troverdig.

Utvalget ser for seg at en ordning for dokumentasjon av realkompetanse er knyttet til to skjemaer. Ett skal fylles ut av vedkommende som ønsker sin realkompetanse dokumentert. Dette skjemaet er basert på selvreferanse vedrørende forhold som stillingsbeskrivelse, arbeidsoppgaver og ansvarsområder, samt kursdeltakelse, organisasjonsverv, ev sertifikater og formell utdanning. I tilfeller der dokumentasjonen skal benyttes ved søkning til høgre utdanning, fyller vedkommende ut rubrikker i skjemaet om motivasjonsgrunnlag og forventninger til studier i høgre utdanning. Et forslag til slikt skjema er vist i vedlegg nr. 1 til utredningen.

For å kunne etablere et troverdig og tillitsvekkende system for kompetansedokumentasjon er det sentralt at informasjonen i skjemaet kan verifiseres. Det er lagt til rette for dette gjennom skjema som arbeidsgiver må fylle ut, og som vil følge vedlagt en søknad til høgre utdanning. Forslag til slikt skjema er vist i vedlegg nr. 2 til utredningen.

5.9 Opptak til høgre utdanning

5.9.1 Grunnutdanning

Utvalget er av den oppfatning at ordningene med opptak til høgre utdanning i dag er begrenset og konsentrert rundt generell studiekompetanse. Hovedutfordringen er å etablere et system som blir et supplement til dagens ordning for opptak, som i større grad ivaretar folks kompetanse uavhengig av hvordan den er ervervet.

Utvalget er av den oppfatning at opptak til grunnutdanninger i høgre utdanning i større utstrekning må kunne skje på annet grunnlag enn det

tradisjonelle. Utvalget ønsker å åpne for dette gjennom etablering av ordninger for dokumentasjon og vurdering av realkompetanse på individuelt grunnlag i forhold til det enkelte studium ved den enkelte institusjon.

Forutsetningen for å få kompetansegivende uttelling etter endt utdanning er generell studiekompetanse. Innføring av opptak basert på realkompetanse innebærer likeverdig behandling av studenter uavhengig av opptaksgrunnlag.

5.9.2 Videreutdanning

Når det gjelder videreutdanning, har utvalget innledningsvis vist til den tradisjonelle begrepsbruken om denne formen for utdanning, dvs at med videreutdanning forstår utvalget utdanning som vanligvis er kompetansegivende i form av at utdanningens nivå og omfang måles i vektall og leder fram mot en eksamen. Videreutdanning bygger på avsluttet grunnutdanning, og vedkommende student har således generell studiekompetanse i utgangspunktet.

5.9.3 Etterutdanning

Etterutdanning karakteriseres og kjennetegnes tradisjonelt som oppdatering av eksisterende utdanning eller kompetanse. Utdanning av denne typen fører som regel ikke fram til en eksamen eller formell kompetanse og beskrives sjelden i form av vektallsangivelser. Etterutdanning kan i så måte ikke inngå i en grad. Ofte er etterutdanning definert som arbeidsgivers ansvar og er betalt av arbeidsgiver. Praksis i dag er at det ikke kreves noen bestemt bakgrunn og ikke gis kompetansegivende vektall ved etterutdanning. Utvalget mener at nåværende praksis bør fortsette. Innføring av opptak basert på realkompetanse vil ikke endre på dette.

5.9.4 Oppdragsutdanning

Oppdragsutdanning er utdanning som er eksternt finansiert av det offentlige, bedrifter og organisasjoner eller andre. Utdanningen kan være særlig tilrettelagt, og foregår på alle nivåer. Hvorvidt utdanningen er kompetansegivende og skal kunne inngå i en grad, avhenger av faglig nivå og omfang og om studenten har generell studiekompetanse.

I de tilfeller hvor en student ikke har generell studiekompetanse, vil vedkommende kun få utskrevet et kursbevis slik situasjonen er i dag. Ved innføring av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning vil den enkelte i oppdragsutdanning kunne få kompetansegivende utdanning på samme måte som studenter som har generell studiekompetanse.

Kapittel 6

Avkorting av studieløp

6.1 Innledning

En stor del av samfunnets kunnskapsutvikling skjer i bedrifter og organisasjoner. De erfaringer og den kunnskap den enkelte arbeidstaker erverver seg i arbeidslivet og gjennom organisasjonsarbeid eller i annet samfunnsmessig arbeid, kan være svært relevant for å kunne gjennomføre et studieløp. Den realkompetansen den enkelte har ervervet, kan overlape krav til kunnskap i deler av studieløp som tilbys ved institusjonene for høgre utdanning. Realkompetanse kan derfor gi grunnlag for å vurdere tidsmessig avkorting i etablerte studieløp i høgre utdanning.

Institusjoner innenfor høgre utdanning innehar en sentral rolle som tilbyder av utdannet arbeidskraft til arbeidsmarkedet. Parallelt med dette kan institusjonene også gi muligheter for å bygge videre på kunnskap som den enkelte har tilegnet seg i arbeid, og for sertifisering av realkompetanse som er ervervet gjennom arbeid. I forhold til dette og prinsippet om livslang læring vil institusjoner for høgre utdanning måtte ta i betraktning flere innfallsporter til sine studietilbud enn de som tradisjonelt har vært gjeldende. Hensyn til den enkelte og samfunnet for øvrig tilsier at kunnskap ervervet i arbeids- og organisasjonsliv tas i betraktning, slik at utviklingen av den enkeltes kompetanse skjer uten sløsing av tid og ressurser.

I mandat for delutredning om eksternt finansiert virksomhet sies det blant annet: «...slik at institusjonane bli er betre i stand til å møte kompetansebehova i arbeidslivet». I mandatet for delutredning om realkompetanse i høgre utdanning bes det om «en vurdering av løsninger som åpner for at det kan etableres kortere eller tilpassede studieløp i høgere utdanninger enten for spesielle grupper eller på individuell basis».

Utvalget mener at det er naturlig å se mandatene for de to delutredningene i sammenheng. Institusjonene i høgre utdanning må framover i større grad søke å tilrettelegge studieløp til den enkeltes behov og forkunnskaper, med sikte på å kunne gi tidsmessig avkorting på grunnlag av relevant realkompetanse. I tråd med dette ønsker utvalget å drøfte avkorting av studier. Utvalget forutsetter at det stilles samme krav til kompetanse og funksjonsdyktighet ved avkortede som ved ordinære studieløp. Dette vil være viktig med tanke på tilrettelagte studieløps verdi og faglige status i en videre sammenheng. For den enkelte vil dette være knyttet til krav om funksjonsdyktighet og faglig godkjenning. Dette omfatter teoretisk nivå, studiets helhet og holdninger til yrkesutøvelse som dannes gjennom ordinære studieløp. Teoretisk nivå gir nødvendig trygghet for senere yrkesutøvelse. For samfunnet vil dette være knyttet til utdanningenes verdi mer generelt, og til den muligheten samfunnet har for å nyttiggjøre seg likeverdig kunnskap og kompetanse gitt av institusjonene innenfor høgre utdanning.

6.2 Avkorting

Kompetansedokumentasjon og opptak på grunnlag av realkompetanse løser deler av tilgjengelighetsproblematikken ved å gjøre institusjoner innenfor høgre utdanning tilgjengelig for flere. Kompetansedokumentasjon kan gjøre erfaringer som er opparbeidet gjennom arbeidslivet kommuniserbar og anvendelig for vurdering til opptak. Erfaringene fra arbeidslivet kan også gjøres anvendelige i utdanningssammenheng, ved at enkeltpersoner får mulighet til å korte ned på studieløp på bakgrunn av de erfaringene og den kunnskapen de har ervervet på annen måte enn i de tradisjonelle utdanningsløpene. Realkompetanse kan i visse tilfeller overlape deler av studiet som dermed kan avkortes. Dette vil gjelde når vedkommende har kunnskaper og erfaringer som overlapper med deler av studiet.

Utvalget drøfter dette i lys av følgende forhold:

- Erfaring og kunnskap fra arbeidslivet kan gi kompetanse som er relevant for og jevnbyrdig med deler av grunnutdanningen ved institusjonene for høgre utdanning. Det kan derfor ses som unødvendig at den enkelte skal gjennomføre et ordinært studieløp på områder der det kan dokumenteres at vedkommende har tilsvarende kompetanse.
- Kompetanse og arbeidserfaring etter fullført fagutdanning i videregåendeopplæring, kan være overlappende med deler av studieløp ved utdanninger i universiteter og høgskolesektoren.

6.3 Avkorting for den enkelte

Avkorting handler om å erkjenne at kunnskap og kompetanse kan erverves utenfor institusjoner for utdanning. Det bør være mulig å søke om avkorting på grunnlag av dokumentert realkompetanse. Dokumentert realkompetanse viser om den aktuelle søkeren har ferdigheter og kunnskaper som inngår i deler av studieløpet. Avkorting kan skje på grunnlag av rene fagkunnskaper og relevant praksis som søker har. Det vil si at det blir viktig at den enkelte får mulighet til å legge fram informasjon og dokumentasjon om sin kompetanse i en form som gjør det mulig å vurdere søkers kompetansenivå i forhold til den utdanningen søker ønsker å få avkortet. Dette er spesielt viktig da et kjenne-tegn ved uformell kompetanse er at det ofte dreier seg om implisitt kunnskap den enkelte innehar, og som ikke er uttalt eller på annen måte er eksplisitt målbar. I mange tilfeller er den enkelte søker selv ikke oppmerksom på eller bevisst sitt eget realkompetansenivå.

Dokumentasjon av kompetanse for avkorting kan gjøres ut fra nærmere definerte kriterier eller krav. Imidlertid kan det i likhet med dokumentasjon av realkompetanse for vurdering av opptak dreie seg om så mange og vidt ulike erfaringsbakgrunner at det kan bli problematisk å vurdere søkere etter slike formaliserte krav. Vurdering av realkompetanse for avkorting tenkes lagt til den enkelte institusjon for høgre utdanning. Dette vil ivareta faghensyn, og en vurdering vil på samme måte som ved opptak bli en vurdering som er relevant for det gjeldende studiet. En slik ordning vil kreve dokumentasjon av den relevante kompetansen vedkommende måtte ha sett i sammenheng med det ønskede studiet.

Utvalget foreslår

- at det skal kunne gis avkorting av deler av et studieløp på grunnlag av realkompetanse.
- at det etableres muligheter for den enkelte til å kunne dokumentere realkompetanse som kan være relevant for søknad om avkorting. Forslag til søknadsskjema for avkorting følger vedlagt.
- at skjema for dokumentasjon av realkompetanse for opptak anvendes i kombinasjon med det skisserte søknadsskjemaet for avkorting.

6.4 Konsekvenser for institusjonene i høgre utdanning

Avkortede studieløp representerer en utfordring for institusjoner innen høgre utdanning når det gjelder tilrettelegging av studieplaner og faglig godkjenning av slike planer. Dette må ses i lys av ønsker fra den enkelte om å utdanne seg videre og benytte kompetansen de allerede har på nye fagfelt. Avkorting av studieløp og eventuelle tilpassede studieløp vil måtte forholdes til studienes struktur og fagenes egenart. Dette vil også angå de formelle bestemmelsene om studienes innhold, organisering, eksamen og mål. Et praktisk skille i så måte går mellom studier med faste studieløp og fast studiestruktur, og de studier som er friere i sin oppbygning.

Avkorting forutsetter entydige utdanningsmål for det enkelte studium og studieløp uavhengig av om det gjelder profesjonsstudier eller friere organiserte studier. Dette er knyttet til vurdering av både dokumentert realkompetanse og søknad om avkorting. Det blir helt sentralt å kunne vurdere innholdet i slike dokumenter mot fastsatte mål for studiene. Den praktiske gjennomføringen av avkortede studieløp må betraktes i forhold til rammeplanstudier, som gjelder en rekke av profesjonsstudiene. Da slike studieløps mål, innhold, eksamensbestemmelser, struktur og organisering er sentralt bestemt for å sikre nasjonale rammer for innhold og et enhetlig utdanningstilbud, må dette også reflekteres i fagplaner for avkortede studieløp som fastsettes av styrer ved institusjoner i høgre utdanning. Det forutsettes at institusjonene selv tar ansvar for å utvikle tilrettelagte fagplaner. Rammeplanene angir også krav til yrkesrettet kompetanse og funksjonsdyktighet som kreves av ferdig utdannede. Avkortede studieløp skal tilfredsstillende de samme kravene, slik at studenter fra avkortede studieløp uteksamineres som jevnbyrdige med studenter som har fullført ordinære studieløp.

Innenfor profesjonsutdanningene vil realkompetanse kunne gi grunnlag for avkorting av deler som inngår på ulike trinn av studieløpet. Det er ikke nødvendigvis slik at deler som det vil være aktuelt å få avkortet, vil være knyttet til første delen av studiet. Delene kan være fordelt over større deler av studieløpet. Det vil si at det avkortes for det søker faktisk kan, enten det gjelder konkrete fagkunnskaper eller praksisrelaterte erfaringer uavhengig av hvor i studieløpet det vanligvis undervises i dette. Det kan innebære at dersom en søker kan dokumentere at vedkommende har ervervet seg kunnskaper som tilsvarer 1. året i en profesjonsutdanning, så kan vedkommende slippe et år. Dersom søker kan dokumentere at han/hun har ervervet seg kunnskaper og ferdigheter som vanligvis gis på ulike tidspunkter i en profesjonsutdanning, kan vedkommende få avkorting under forutsetning av at vedkommende fullfører et tilpasset studieløp som sikrer at vedkommende erverver seg den kompetansen og ferdighetene som vanligvis erverves i et normalt studieløp.

De friere organiserte studiene bygges opp av en cand mag grad (lavere grad) og høgre grad. Cand mag graden har i hovedsak to funksjoner. Den ene er dokumentasjon av utdanning for de som velger å avslutte studiene på dette nivået og gå ut i arbeidslivet. Den andre hovedfunksjonen er som opptaksgrunnlag for studier til høgre grad. I forhold til denne siste funksjonen har spørsmålet om avkorting relevans.

Det generelle opptaksgrunnlaget til høgre grads studier er cand mag grad. Cand mag graden bygger på et prinsipp om at to sentrale krav, breddekravet og fordypningskravet, skal oppfylles. Breddekravet sikres ved at graden skal inneholde minst to studium på grunnfagsnivå. Fordypningskravet sikres ved at ett studium skal være på mellomfagsnivå. Regelverket gir åpning for en spesialisert sammensetning med inntil 50 vektall på ett fagområde og en sammensetning med stor bredde mellomfag, grunnfag og delfag. Kjernen i graden er at den skal inneholde et mellomfag og et grunnfag, mens det siste året kan velges relativt fritt. I tillegg må studenten ha avlagt examen philosophicum og andre forprøver.

Kjernekravene (ett grunnfag og ett mellomfag) bør stå ved lag ved søknad om opptak til høgre grad. Søkere med lang yrkeserfaring bør imidlertid kunne få et års avkorting i breddekravet, slik at det ikke stilles krav utover kjernekravene.

Forslag

Utvalget foreslår

- at den enkelte institusjon skal være ansvarlig for vurdering av muligheten for avkorting på individuell basis basert på realkompetanse. Dette gjør institusjonen ansvarlig for både opptak og avkorting av studieløp.
- at fagplaner for avkortede studieløp må ta utgangspunkt i sentralt fastsatte rammeplaner. Utvikling av og vedtak om fagplaner skal følge de vanlige prosedyrene for godkjenning i institusjonenes styre.
- at studieløpet i profesjonsutdanningene primært må avkortes i tid, dvs at avkorting ikke knyttes til bestemte nivåer i studieløpet
- at det ved de frie fagene bør det kunne gis avkorting tilsvarende ett års studier ved opptak til høgre grad. Avkorting må ikke skje på bekostning av fagspesifikke og metodologiske krav til studieløp.
- at søkere som får tidsmessig avkorting og gjennomfører et tilpasset studieløp, skal ha like god funksjonsdyktighet og teoretisk nivå som studenter som fullfører vanlig studieløp.

Kapittel 7

Studietilbøyelighet og realkompetanse**7.1 Innledning**

For å få en bredere og mer grundig tallmessig oversikt over hvor mange som kan tenke seg å søke om opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse, har utvalget bedt Statistisk sentralbyrå gjennomføre en spørreundersøkelse. Materialet Statistisk sentralbyrå har samlet inn gjør det mulig å se nærmere på hva som påvirker folks holdninger i spørsmålet om å ta høgre utdanning, når utgangspunktet er at de har annen bakgrunn enn generell studiekompetanse. Dersom det etableres en ordning som gir mulighet for opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse, vil det være nyttig å få vite hvor mange som ønsker å benytte seg av en slik ordning. Det er også interessant å se søkningen til høgre utdanning for søkere med generell studiekompetanse i forhold til interesse for høgre utdanning fra personer uten generell studiekompetanse. Utvalget vil i sin endelige utredning, med frist 1. april 2000, komme tilbake til spørsmålet om dimensjonering av studiekapasiteten i høgre utdanning.

Tallene i undersøkelsen viser hvor mange som kan tenke seg å ta høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse, og hva som motiverer dem. Presisjonen ved de tallene som gjengis, vil være beheftet med noe usikkerhet avhengig av forhold som statistisk holdbarhet, størrelse på utvalg, mulige feilkilder knyttet til intervju, sammensetning av utvalg osv. Det vises til eget vedlegg fra Statistisk sentralbyrå når det gjelder dette. I utredningen er det ønsket tall som i størst mulig grad er knyttet til personer som er uten generell studiekompetanse, og de som aldersmessig er mest aktuelle for denne utredningen – dvs gruppen mellom 20 og 67 år. De med generell studiekompetanse og som tilhører andre aldersgrupper er derfor utelatt fra tabellene som viser resultater fra undersøkelsen til Statistisk sentralbyrå.⁴

7.2 Velferd for den enkelte

Det er bred enighet om at høgre utdanning er et viktig virkemiddel for å bedre den enkeltes velferd. Dette er slått fast i en rekke offentlige dokumenter og utredninger. I det første regjeringsoppnevnte utvalget for utredning av høgre utdanning i etterkrigstiden, Ottosen-komiteen, ble dette framstilt på følgende måte i innstillingen fra 1966:

«I det samfunn som nå tar form, vil utdannelsen i videste forstand kunne oppfattes som et sentralt velferdskrav for den enkelte, like sentralt som mange av de velferdskrav samfunnet helt naturlig tilgodeser i dag (s 2).»

Det har vært betydelige endringer i systemet for høgre utdanning siden slutten av 1960-årene. Den viktigste er kanskje økningen i rekrutteringen til høgre

---

4. Data fra SSB som ligger til grunn for tabellene i kapittelet, vil være offentlig tilgjengelige gjennom Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

utdanning. Tabell 7.1 viser økningen i antall studenter fra 1980 til 1997. Det framkommer at antall studenter har økt med om lag 231 pst i perioden, og at økningen var særlig stor i perioden 1988–1992.

Tabell 7.1: Antall studenter i høgre utdanning 1980–1997.

1980	1982	1984	1986	1988	1990	1992	1994	1996	1997
73 856	88 008	93 535	101 187	109 346	132 760	156 610	169 306	169 248	170 527

Kilde: Særskilt vedlegg til St meld nr 4 (1996–97), Fakta og analyser og St prp nr 1 (1998–99).

Økningen i studenttall fra slutten av 1980-tallet har delvis sammenheng med demografiske forhold. Den viktigste forklaringen er likevel at en økende andel av de yngre aldersgruppene tar høgre utdanning. Tabell 7.2 viser at 19 pst av aldersgruppen 18–21 år var i høgre utdanning i 1996, mot 8,8 pst i 1980. For aldersgruppen 22–25 år er situasjonen tilnærmet lik. I 1996 var 24,8 pst av aldersgruppen i høgre utdanning, mot 13,2 pst i 1980. Tabell 7.2 viser også at økningen av andelen av aldersgruppene som tar høgre utdanning har vært særlig markert i Norge, sammenlignet med en del andre OECD-land. Selv om det i en rekke andre OECD-land er flere unge i utdanning i 1996, er det bare Canada som har hatt en sterkere økning i andelen yngre som tar høgre utdanning. Finland, Frankrike og Spania har hatt en sammenlignbar økning med Norge.

Tabell 7.2: Utvikling i studietilbøyeligheten til høgre utdanning i utvalgte OECD-land (prosent av den totale befolkningen i ulike aldersgrupper, registrerte studenter).

Land	18 – 21 åringer			22 – 25 åringer		
	1980	1990	1996	1980	1990	1996
Norge	8,8	14,4	19,0	13,2	18,9	24,8
USA	33,0	36,2	34,6	14,5	17,1	21,5
Canada	25,5	28,9	40,5	9,5	11,4	21,9
Danmark	7,4	7,4	8,5	16,3	17,9	23,5
Finland	9,3	13,6	18,2	17,3	20,7	28,8
Frankrike	19,4	24,6	36,0	10,0	11,8	18,6
Tyskland	8,8	8,5	10,8	15,5	15,9	17,2
Nederland	14,4	17,9	24,0	11,9	13,4	19,2
Spania	14,9	21,2	27,3	10,6	13,5	19,8
Sverige	7,9	8,7	13,7	11,3	11,4	17,9
Storbritannia	-	16,1	26,9	-	4,7	9,4
Sveits	5,7	6,4	7,6	10,6	12,1	15,3

Kilde: Education at a Glance – OECD Indicators 1996 og 1998.

Tabell 7.3: Søkere til høgre utdanning.

	Søknader	Søkere	Søkere 1824 år, pst	Kvalifiserte søkere, pst
1991	513 232	88 792	72,6	91,47
1992	658 285	96 094	71,9	89,08
1993	828 354	106 925	71,3	88,42
1994	944 329	109 054	71,7	89,05
1995	755 577	101 255	73,4	82,84
1996	627 040	101 288	74,8	81,25
1997	535 536	93 172	72,5	81,20
1998	464 648	81 709	72,7	foreligger ikke materiale

Kilde: St prp nr 67 (1995–96) og St prp nr 71 (1997–98) .

Tabell 7.3 viser enkelte trekk knyttet til søkningen til høgre utdanning i 1990-årene. Søkere over 24 år utgjør i 1990-årene i underkant av 30 pst av det totale antall søkere. Det kan også noteres at prosenten kvalifiserte søkere til høgre utdanning ble redusert i perioden 1994–1995. Dette kan ha sammenheng med etablering av ny lov for universiteter og høgschooler som strammet inn mulighetene for opptak på annen måte enn ved generell studiekompetanse. Dette behandles for øvrig i "*Grunnlag for opptak*" i kapittel 3 og kapittel "*Realkompetanse som grunnlag for opptak*" i 5.

Tall for hvor mange som faktisk tar studier rettet mot etter- og videreutdanning er vanskelig tilgjengelig. Et slikt tallmateriale vil være viktig for myndighetene og institusjonene for å kunne dimensjonere og utvikle planer for slike tilbud. Utvalgets oppfatning er at Samordna opptak er særlig egnet til å påta seg oppgaven med å utarbeide statistikk om dette. Utvalget ser videre at innsamling av materiale kan gjøres ved mindre endringer i forhold til eksisterende skjema for søknad til høgre utdanning.

Ifølge en rapport fra ECON⁵ vil en større andel personer med høgre utdanning kunne føre til avtakende økonomisk avkastning av høgre utdanning for den enkelte arbeidstager. Samtidig vil endringene i sammensetningen av arbeidsstyrken ved at flere tar høgre utdanning, kunne føre til en marginalisering av de som ikke har høgre utdanning, siden disse i større grad vil konkurrere med arbeidskraft som har slik utdanning. En konsekvens av dette for arbeidstagerne kan bli at høgre utdanning ikke lenger blir et middel for å oppnå særlige fordeler når det gjelder lønn, men blir et viktigere virkemiddel for å skaffe seg en sterk posisjon i arbeidsmarkedet.

Myndighetene har i de siste tiårene hatt som målsetting at rekrutteringen til høgre utdanning bør skje på bredest mulig sosial, geografisk og kjønnsmessig basis. Dette må vurderes på grunnlag av at høgre utdanning i økende grad blir betraktet som et velferdskrav for den enkelte. Realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning må i en slik sammenheng vurderes som et virkemiddel for utvidet adgang til institusjoner innenfor høgre utdan-

5. Knut Arild Larsen, Kommunenes arbeidskraft- og kompetansebehov 1992 – 2007, ECON-rapport 109/ 94

ning. Dette må igjen ses i forbindelse med ønsket om å gi en ny sjanse til de som ikke prioriterte utdanning tidligere i livsløpet, dvs de som ikke prioriterte å ta videregående utdanning for å få generell studiekompetanse.

7.3 Resultater fra undersøkelse om opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse

7.3.1 Kompetansebakgrunn

Tabell 7.4: Personers oppfatning av egen studiekompetanse i aldersgruppen 20–67 år, i prosent.

Alder	Har generell studiekompetanse			Antall
	Ja	Nei	Vet ikke	
2043	48,6	39,7	11,6	697
4466	34,2	52,8	13,0	600
Alle	41,9	45,8	12,3	1297

Tabell 7.4 viser at det i 1998 var om lag 40 pst av befolkningen mellom 20 og 67 år som mente de hadde generell studiekompetanse. Om lag 50 pst mente de ikke hadde generell studiekompetanse. I Buer-utvalgets innstilling vises det til at i 1995 hadde 30 pst av den voksne befolkningen grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Om lag 50 pst av den voksne befolkningen hadde fullført videregående skole som høyeste fullførte utdanning.

Forskjellen på de to aldersgruppene det vises til i tabell 7.4, er betydelig. Dette indikerer at en stadig større del av den norske befolkningen er i ferd med å få generell studiekompetanse. Dette henger sammen med at flere enn tidligere fullfører videregående skole som gir slik kompetanse.

Tabell 7.5: Forholdet mellom faktisk og subjektiv oppfatning av generell studiekompetanse, i prosent.

Faktisk studiekompetanse	Har generell studiekompetanse			Antall
	Ja	Nei	Vet ikke	
Har	56,2	33,2	10,6	733
Har ikke	23,9	61,4	14,6	594
Alle	41,7	45,8	12,4	1327

Tabell 7.5 viser en betydelig usikkerhet når det gjelder om personer faktisk har studiekompetanse. Det er flere blant de som ikke har studiekompetanse som svarer at de ikke vet om de har studiekompetanse, enn blant de som har slik kompetanse. Tabellen viser også at det er til dels stor forvirring når det gjelder dette. Tallene i fet skrift i tabellen markerer de som har samsvar mellom uttrykt og faktisk studiekompetanse. Det framkommer av tabellen at det er flest feil-svar blant de som har generell studiekompetanse, dvs mange i denne gruppen svarer at de ikke har generell studiekompetanse.

7.3.2 Vurdering av realkompetanse

Tabell 7.6: Personer uten generell studiekompetanse som ønsker vurdering og dokumentasjon av realkompetanse, fordelt på aldersgrupper, i prosent.

Alder	Yrkeskompetanse vurdert dokumentert			Antall
	Ja	Nei	Vet ikke	
2043	64,0	35,0	1,0	206
4466	22,6	77,4		235
Alle	42,0	57,6	0,5	441

Tabell 7.6 viser at 42 pst av de som ikke har generell studiekompetanse, kan tenke seg å få vurdert og dokumentert sin realkompetanse. Det framkommer at det her er et skille mellom aldersgruppene. Et flertall av personer mellom 44 og 67 år ønsker ikke vurdering og dokumentasjon av realkompetanse, mens situasjonen er motsatt for den yngre aldersgruppen.

7.3.3 Opptak til høgre utdanning og realkompetanse

Tabell 7.7: Personer som ønsker opptak til høgre utdanning basert på realkompetanse, fordelt på aldersgrupper, i prosent.

Alder	Ønsker opptak til høgre utdanning			Antall
	Ja	Nei	Vet ikke	
2043	46,2	50,0	3,8	132
4466	26,4	69,8	3,8	53
Alle	40,5	55,7	3,8	185

Spørsmål om opptak til høgre utdanning er bare stilt til de som kan tenke seg å få sin yrkeskompetanse vurdert, dvs de som inngår i gruppen på 42 pst i tabell 7.6. Tabell 7.7 viser hvor mange av disse som kan tenke seg opptak til høgre utdanning. Som over er det utelatt personer som fra før har generell studiekompetanse, og tabellen inkluderer bare personer i aldersgruppen 20–66 år.

Tabellen viser at om lag 40 pst av de som ønsker å få vurdert og dokumentert sin yrkeskompetanse også ønsker opptak til høgre utdanning. En utregning av hva dette betyr når det gjelder totalt antall som ønsker opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse, kan gjøres ved kombinerings av tallene i tabell 7.6 og 7.7. Resultatet blir da at bare 17 pst av de uten generell studiekompetanse kan tenke seg opptak til institusjoner innen høgre utdanning. Hvis en lik beregning gjøres bare for den yngste aldersgruppen finner en at studietilbøyeligheten for personer mellom 20–44 år uten generell studiekompetanse er 29,6 pst.

Tabell 7.6 dokumenterer betydelige forskjeller mellom aldersgruppene når det gjelder ønsker om opptak til høgre utdanning. Dette samsvarer med de generelle utviklingstrekkene som går på at de yngre aldersgruppene har større tilbøyelighet enn de eldre til å velge høgre utdanning.

7.3.4 Valg av typer høgre utdanning

Tabell 7.8 viser hva slags type tilbud personer uten generell studiekompetanse ønsker fra institusjoner innen høgre utdanning. Det er her bare inkludert de som har svart bekreftende på at de ønsker opptak til høgre utdanning, som vist i tabell 7.7.

Tabell 7.8: Hvilket nivå: personer uten generell studiekompetanse som ønsker opptak til høgre utdanning.

	Ja	Nei	Vet ikke
Etterutdanningskurs for å oppdatere kunnskap	68,8	31,3	0
Videreutdanningskurs som bygger på tidligere utdanning	92,2	7,8	0
Kortere kompetansegivende kurs, under 10 vekttall	81,3	18,8	0
Grunnfag	57,8	42,2	0
Mellomfag	50,0	46,9	3,1
Hovedfag	56,3	43,8	0
Annet	39,1	57,8	3,1

I tabellen framkommer at videreutdanningskurs er det som peker seg ut som mest aktuelt. Det som deretter framkommer som prioritert blant flest, er kortere kompetansegivende kurs. Et flertall ønsker også muligheter for å kunne ta etterutdanningskurs, mens færre ønsker fastsatte studieløp som grunn-, mellom- og hovedfag ved høgre utdanningsinstitusjonene.

Tabellen inneholder bare de som har svart at de ønsker opptak til høgre utdanning. I drøftingen av tabell 7.6 og 7.7 er det vist at dette er 17 pst av de uten generell studiekompetanse. Tabell 7.8 viser at noe over halvparten av disse ønsker opptak til hele studieløp, mens et stort flertall ønsker andre typer tilbud tilrettelagt av institusjoner innen høgre utdanning. Hvis tabellene 7.6, 7.7 og 7.8 betraktes i sammenheng vil en kunne beregne at bare om lag 10 pst av de uten generell studiekompetanse kan tenke seg opptak til ordinære studieløp ved institusjoner innen høgre utdanning. Beregnet på samme måte vil om lag 13 pst av den samme gruppen kunne tenke seg opptak til andre kurs og utdanninger tilrettelagt av institusjoner innen høgre utdanning.

7.3.5 Betydningen av finansiering

På spørsmål om betydningen av finansiering, svarer et flertall av de uten generell studiekompetanse, uansett om de ønsker opptak til høgre utdanning eller ikke, at dette har stor betydning. Dette kan tyde på at svært få vil forlate lønnet arbeid for å ta høgre utdanning uten kompensasjon i form av lønn eller annen form for finansiering. Det er derfor grunn til å tro at utforming av finansieringsordning for gruppen utdanningssøkere uten generell studiekompetanse vil kunne påvirke deres tilbøyelighet til å studere, som vist i drøfting av tabell 7.7.

Tabell 7.9: Betydningen av finansiering: Personer uten generell studiekompetanse som ønsker opptak til høgre utdanning.

	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Antall
Opptak?					
Ja	58,0	28,4	9,9	3,7	81
Nei	53,8	29,8	9,6	6,7	104
Vet ikke	57,1	14,3	28,6	0	7
Alle	41,0	28,5	11,6	18,7	192

7.3.6 Grunner for å ta utdanning og kurs

I tabell 7.10 er det bare oppgitt prosent for de som har sagt at de tar utdanning og kurs av grunner som er oppgitt i kolonnen, for de som ønsker, ønsker ikke eller ikke vet om de ønsker opptak til høgre utdanning. Tabellen inkluderer kun de som ikke har generell studiekompetanse.

Pålegg fra arbeidsgiver synes å spille en beskjeden rolle i valget om å ta utdanning og kurs. Likevel viser tabell 7.10 at de viktigste grunnene for å ta kurs eller utdanning er lønn og andre yrkesmessige belønninger. Dette gjelder både for de av personene uten generell studiekompetanse som ønsker opptak til høgre utdanning og de som ikke ønsker slikt opptak. Det kan imidlertid virke som om personlig interesse er noe mer sentralt for de som ønsker opptak til høgre utdanning enn de som ikke ønsker slikt opptak.

Tabell 7.10: Grunner til å ta kurs/utdanning

	Ønsker opptak til høgre utdanning		
	Ja	Nei	vet ikke
Fordi det er pålagt av arbeidsgiver	46,9	66,0	57,1
For å kunne avansere yrkesmessig	91,4	85,1	100
For å kunne avansere lønnsmessig	92,6	92,6	85,7
For å bedre min posisjon på arbeidsmarkedet	96,3	92,6	100
Fordi jeg har ønsker om ny jobb	51,9	33,0	71,4
Personlig interesse for et spesielt kurs	85,2	71,3	71,4
Andre grunner	19,8	16,0	14,3

7.3.7 Dokumentasjon på kurs og utdanning

Tabell 7.11 viser at de som ønsker opptak til høgre utdanning forutsetter at de får bevis på utdanning eller kurs ved formell eksamen og vitnemål. Dette på tross av at det i tabell 7.8 framkommer at de fleste i denne gruppen ønsker kortere kurs og videreutdanninger. Dette understreker betydningen av at institusjoner innenfor høgre utdanning kan gi dokumentert kompetanse som er lett å kommunisere og få forståelse for verdien av fra omverden.

Tabell 7.11: Forventet dokumentasjon på kurs utdanning.

Forventet dokumentasjon	Opptak til høgre utdanning		
	Ja	Nei	Vet ikke
Sertifikat	11,1	17,3	0
Formell eksamen og vitnemål	64,2	29,8	28,6
Kursbevis	21,0	51,0	71,4
Annen dokumentasjon	1,2	1,0	0
Ingen dokumentasjon	2,5	1,0	0

De som ikke ønsker opptak til høgre utdanning forutsetter også at kurs eller utdanninger skal gi dokumentasjon på kunnskapen de erverver seg. Som vist i "*Realkompetanse som grunnlag for opptak*" i kapittel 5 er dette dokumentert kunnskap som senere kan inngå i dokumentert realkompetanse, og derved gi den enkelte et kompetanseløft som er enkelt å kommunisere og forståelig for omverden.

7.4 Oppsummering

En intervjuundersøkelse utført av NIFU⁶ viser at 85 pst av uteksaminerte fra allmennfaglig studieretning planla å ta høgre utdanning i 1991. I et særskilt vedlegg til St meld nr 4 (1996–97) drøftes studietilbøyelighet med særlig fokus på yngre aldersgrupper. Det framkommer at 42 pst av personer født i 1972 var registrert som søkere til høgre utdanning i løpet av årene 1991–1993. I 1996 var 21,8 pst av samtlige mellom 19–24 år registrert som søkere til høgre utdanning.

I en slik sammenheng er tallene det vises til her for studietilbøyelighet for personer som ikke har generell studiekompetanse relativt beskjedne. I alt innebærer tallene i tabell 7.6 og 7.7 at om lag 17 pst av samtlige uten generell studiekompetanse mellom 20 og 66 år kan tenke seg å ta utdanning eller kurs ved høgre utdanning. Tallene for studietilbøyelighet for bare den yngste aldersgruppen er noe høyere. Bare halvparten av disse ønsker å starte ordinære utdanningsløp. De aller fleste ønsker kortere kurs eller videreutdanning. Tabell 7.9 viser at for de aller fleste har finansiering stor betydning. Dette kan tolkes som at med mindre de får tilstrekkelig kompensasjon for lønnstap eller annet vil de ikke velge å ta utdanning eller kurs. Tabell 7.10 viser i tillegg at svært mange vil ønske utdanning og kurs ved universiteter og høgskoler som er tilpasset de særskilte behov de har som arbeidstagere.

De økonomiske og administrative konsekvensene av en utvidet adgang til høgre utdanning for personer uten generell studiekompetanse, er vanskelig å gi en entydig vurdering av. De som svarer at de kan tenke seg opptak til høgre utdanning, svarer samtidig at dette er avhengig av en rekke forhold som for eksempel finansiering. Det virker lite sannsynlig slik situasjonen er nå, at antall studenter vil øke dramatisk ved en utvidet adgang på grunnlag av vurdering av realkompetanse. Imidlertid er det mulig å tenke seg at innslaget av personer uten generell studiekompetanse vil kunne øke i høgre utdanning

6. Vist til i særskilt vedlegg til St meld nr 4 (1996 – 97).

over tid, som resultat av at arbeidslivets krav til kompetanse forsterkes og ordningene for finansiering av studier for denne typen personer forbedres.

Utvalgets forslag til ordning for dokumentasjon av realkompetanse må betraktes som et bidrag til å gjøre opptak til studier mulig. Imidlertid viser drøftingen ovenfor at søkningen til høgre utdanning fra personer uten generell studiekompetanse, vil påvirkes av hvordan ordninger for finansiering utformes. I tillegg vil søkningen til institusjonene innenfor høgre utdanning være avhengig av om universiteter og høgskoler kan tilpasse seg krav fra søkere som bare i begrenset grad ønsker ordinære studieløp. Disse søkerne ønsker ofte kurs og utdanninger av kortere varighet som bygger på deres kunnskaper og erfaringer ervervet i arbeidslivet.

Kapittel 8

Oppsummering av forslag

- Følgende legges til grunn for utvidet adgang til høgre utdanning på grunnlag av dokumentert realkompetanse:
  - En ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse må være utformet slik at høgre utdanning kan opprettholde tillit og troverdighet.
  - Det må kreves kunnskaper som både er spesifikke og generelle.
  - En ordning for opptak på grunnlag av vurdering av realkompetanse må baseres på uendrede krav til forkunnskaper i forhold til de utdanningene som søkes gjennomført.
  - En slik ordning må gi anledning for de som ikke har tatt videregående utdanning til å kunne få ta høgre utdanning, og må ikke være et alternativ for unge når det gjelder valg av videregående opplæring.
- Utvalget foreslår at ansvar for opptak på grunnlag av realkompetanse gjøres på følgende måte:
  - at vurdering for opptak og ansvar for søkere av denne typen legges til den enkelte institusjon i tilknytning til det enkelte fag.
  - at vitenskapelig og administrativt ansatte ved de institusjonene som blir berørt av ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse, samles årlig for utveksling av erfaringer. Et slikt diskusjonsforum foreslås lagt administrativt til Samordna opptak.
  - at Samordna opptak kan ta imot og registrere søkere til opptak basert på realkompetanse, mens selve vurderingen av søker må skje ved den enkelte institusjon.
  - at studenten i studietidens første år tildeles midlertidig studiekompetanse som er gyldig ved den institusjonen og det faget vedkommende er tatt opp ved. Utvalget mener at denne midlertidighet ved studiekompetansen opphører ved bestått eksamen tilsvarende 20 vekttall, og at vedkommende ved dette punktet har oppnådd generell studiekompetanse.
- Utvalget foreslår følgende endringer ved regelverk i forbindelse med opptak på grunnlag av realkompetanse:
  - at det vedtas en lovbestemmelse for opptak basert på yrkeserfaring alene eller yrkeserfaring i kombinasjon med utdanning. Utvalget foreslår at § 37 nr 3 i lov om universiteter og høyskoler erstattes med: *Styret selv kan fastsette at yrkespraksis eller yrkespraksis i kombinasjon med utdanning kan danne grunnlag for opptak til enkelt studier høgre i utdanning.*
  - at det i samme lovbestemmelse gjøres unntak fra regelen om fri adgang ved åpne studier for studenter som tas opp på grunnlag av realkompetanse i samsvar med § 37 nr 6, slik at studenter som er tatt opp på annet grunnlag enn det ordinære, har midlertidig studentstatus begrenset til den institusjonen som har foretatt vurderingen inntil vedkommende har bestått eksamen etter ett års studier tilsvarende 20 vekttall.
  - at tidsrammen i § 3 i GSK-forskriften F-2- 98 om opptak på grunnlag av fullført utdanning reduseres til ett år, slik at studenter som er tatt

opp på grunnlag av vurdert realkompetanse, ved dette tidspunktet oppnår generell studiekompetanse og de rettighetene og pliktene som gjelder for ordinære studenter.

- Utvalget foreslår følgende for opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse:
  - Opptak til høgre utdanning på grunnlag av realkompetanse skal vurderes likeverdig med generell studiekompetanse.
  - Vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning skal gjøres på individuelt grunnlag ut fra hva som anses som nødvendige kunnskaper for å gjennomføre gjeldende studium ved den enkelte institusjon.
  - Vurdering av realkompetanse skal gjøres av det relevante fagmiljøet.
  - Det etableres en ordning der dokumentasjon av realkompetanse skjer ved at opplysninger om erfaringsbakgrunn, ferdigheter og innsikt som søker har ervervet seg, fylles inn i skjemaer som kan danne grunnlag for å vurdere og ta stilling til søkers kompetansebakgrunn i forhold til en utdanning eller et studieløp.
- Utvalget foreslår følgende for avkorting av studieløp på grunnlag av realkompetanse alene eller realkompetanse i kombinasjon med utdanning:
  - at det skal kunne gis avkorting av deler av et studieløp på grunnlag av realkompetanse.
  - at det etableres muligheter for den enkelte til å kunne dokumentere realkompetanse som kan være relevant for søknad om avkorting. Forslag til søknadsskjema for avkorting følger vedlagt.
  - at skjema for dokumentasjon av realkompetanse for opptak anvendes i kombinasjon med det skisserte søknadsskjemaet for avkorting.
  - at den enkelte institusjon skal være ansvarlig for vurdering av muligheten for avkorting på individuell basis basert på realkompetanse. Dette gjør institusjonen ansvarlig for både opptak og avkorting av studieløp.
  - at fagplaner for avkortede studieløp må ta utgangspunkt i sentralt fastsatte rammeplaner. Utvikling og vedtak av fagplaner skal følge de vanlige prosedyrene for godkjenning i institusjonenes styre.
  - at studieløpet i profesjonsutdanningene primært må avkortes i tid, dvs at avkorting ikke knyttes til bestemte nivåer i studieløpet.
  - at det ved de frie fagene bør det kunne gis avkorting tilsvarende ett års studier ved opptak til høgre grad. Avkorting må ikke skje på bekostning av fagspesifikke og metodologiske krav til studieløp.
  - at søkere som får tidsmessig avkorting og gjennomfører et tilpasset studieløp, skal ha like god funksjonsdyktighet og teoretisk nivå som studenter som fullfører vanlig studieløp.

Kapittel 9

Økonomiske og administrative konsekvenser

Utvalget har i sitt arbeid lagt til grunn at målsettingen med kompetansereformen er å gi flere adgang til høgre utdanning. Dette innebærer bl a endringer av regelverk og praksis for opptak og avkorting av studieløp. Adgang til høgre utdanning for personer uten generell studiekompetanse forutsetter dokumentasjon og sertifisering av realkompetanse slik at denne blir kommuniserbar og kan vurderes for opptak. Avkorting av studieløp på grunnlag av realkompetanse forutsetter i tillegg at det ved noen institusjoner etableres spesielt tilrettede og avkortede studieløp på grunnlag av den sentralt gitte rammeplanen.

Vurdering av realkompetanse som grunnlag for opptak til høgre utdanning skal gjøres på individuelt grunnlag ut fra det som ansees som nødvendige kunnskaper for gjennomføring av gjeldende studium ved den enkelte institusjonen, og av det relevante fagmiljøet. Dette forutsetter at institusjonene bygger opp ekspertise i studieavdelinger og fagmiljøer slik at de blir i stand til å vurdere søkers kompetansebakgrunn i forhold til en utdanning eller et studieløp. Utvalget forslår at institusjonene får tildelt ressurser som er nødvendig for å håndtere de nye oppgavene som følger av at det innføres en ordning med opptak på grunnlag av realkompetanse.

Den praktiske gjennomføringen av utvalgets forslag forutsetter bruk av skjema for dokumentasjon av realkompetanse. Forslag til skjema for kompetansedokumentasjon følger som vedlegg 1, 2 og 3 i utredningen.

En ordning for opptak basert på realkompetanse vil innebære nye oppgaver for institusjonene. I den sammenheng mener utvalget at det er behov for et forum, hvor institusjonene kan møtes for å diskutere og utveksle erfaringer i arbeidet med realkompetanse. Utvalget foreslår derfor at fagmiljøer og administrativt ansatte ved institusjonene som blir berørt av ordning for opptak på grunnlag av realkompetanse, får anledning til å samles årlig for utveksling av erfaringer.

Utvalget forslår at et slikt diskusjonsforum administrativt kan legges til Samordna opptak. Dette kan synes naturlig da Samordna opptak har betydelig erfaring og kjennskap til opptakssystemet for høgre utdanning.

For administrasjon av og støtte for realkompetansevurderingene må de studieadministrative systemene ved institusjonene videreutvikles, dessuten må SO-systemet videreutvikles for å kunne fungere som «postkasse» og integrere opptak basert på realkompetanse med de ordinære opptakene. SO-systemet og de studieadministrative systemene ved institusjonene er basert på samme kravspesifikasjon og samme datamodell for opptak, og med en viss videreutvikling godt egnet som datastøtte for arbeidet med realkompetanse. Utviklingskostnadene for slik tilpasning anslås til ca 3 mill kroner.

Med tanke på fremtidig dimensjonering og planlegging, vil det være viktig å ha tilgang til korrekte data over den totale søkermassen uavhengig av opptaksgrunnlag, både til grunnutdanninger og høgre nivå. Utvalgets oppfatning er at Samordna opptak er særlig egnet til å kunne utarbeide slik statistikk. Samordna opptak administrerer i dag opptak til grunnutdanning i høgre utdanning, og har dermed den nødvendige ekspertise, men samler i dag ikke statistikk over søkning til videreutdanningsstudium. Utvalget mener derfor det er viktig å skaffe god oversikt over køene til studietilbudene utover grunn-

nutdanningene, og går inn for at Samordna opptak videreutvikler sine statistikker til å omfatte også disse områdene.

Utvalget foreslår at Samordna opptak får tildelt om lag 5 mill kroner for å håndtere de nye oppgavene.

Vedlegg 1

Skjema for kompetansedokumentasjon

Kompetansedokumentasjon for (navn):
Formell stillingsbeskrivelse:
Beskrivelse av arbeidsoppgaver:
Beskrivelse av ansvarsområder:

Ved søkning til høgre utdanning fylles følgende rubrikker ut.

Beskriv litt om dine motiver for å søke høgre utdanning.

Beskriv hvilke forventninger du har til et studium i høgre utdanning.

Beskriv hva du forventer deg å oppnå gjennom et studium i høgre utdanning.		
Beskriv hvorfor du mener at du kan gjennomføre et studium i høgre utdanning.		
Sted:	Dato:	Navn:

Vedlegg 2

Skjema for kompetansedokumentasjon

Fylles ut av arbeidsgiver:

Arbeidsplass og arbeidsgivers navn	Sted/dato	
Arbeidstakers formelle stillingsbeskrivelse:		
Beskrivelse av arbeidstakers arbeidsoppgaver og ansvarsområder:		
Arbeidstakers deltakelse ved kurs/opplæringsopplegg		
Kursbeskrivelse:	Tidsrom	Att.
Sertifikater		
Organisasjonserfaring/verv:		
Annet:		

Vedlegg 3

Søkerskjema for avkorting

Avkortingssøknad for (navn):
Søker avkorting i ved følgende fag / studium / studieløp:
Søker avkorting på grunnlag av;
Relevant yrkespraksis og -erfaring:

Vedlegg 4

Omnibusundersøkelse – mars 1999

Statistisk sentralbyrå
Elisabeth Rønning

Statistisk sentralbyrås omnibusundersøkelse – Dokumentasjonsrapport mars 1999

Tabell 4.1:

Nøkkeltall for hovedutvalg:	Personer	Prosent
<i>Personer trukket ut for intervju</i>	2000	100,0
Avgang (døde og personer flyttet til utlandet)	19	
<i>Bruttoutvalg</i>	1981	100,0
Nettoutvalg (personer oppnådd intervju med)	1260	63,6
Frafall	721	36,4
<i>Viktigste årsaker til frafall:</i>	325	45,1
Ønsker ikke å delta	88	12,2
Har ikke tid nå		
Grupper som i forhold til kjennemerkene kjønn, alder og landsdel er over-eller underrepresentert i nettoutvalget med mer enn + 1 prosentpoeng.		
<i>Kjønn:</i>		
Mann		+ 2,2
Kvinne		- 2,9
<i>Alder:</i>		
25 – 44 år		+ 1,7
67 – 79 år		- 3,1
<i>Landsdel:</i>		
Akershus og Oslo		- 2,4
Agder og Rogaland		+ 1,1
Trøndelag		+ 1,4

Tabell 4.2:

Nøkkeltall for hovedutvalg + tilleggsutvalg:	Personer	Prosent
<i>Personer trukket ut for intervju</i>	2600	100,0
Avgang (døde og personer flyttet til utlandet)	23	
<i>Bruttoutvalg</i>	2577	100,0
Nettoutvalg (personer oppnådd intervju med)	1679	65,2
Frafall	898	34,8
<i>Viktigste årsaker til frafall:</i>		
Ønsker ikke å delta	409	45,5
Har ikke tid nå	100	11,1
Grupper som i forhold til kjennemerkene kjønn, alder og landsdel er over-eller underrepresentert i nettoutvalget med mer enn + 1 prosentpoeng.		
<i>Kjønn:</i>		
Kvinne		- 1,4
<i>Alder:</i>		
16 – 24 år		+ 1,6
67 – 79 år		- 2,7
<i>Landsdel:</i>		
Akershus og Oslo		- 1,8
Agder og Rogaland		+ 1,3
Vestlandet		- 1,1
Trøndelag		+ 1,1

Omnibusundersøkelser

Statistisk sentralbyrås omnibusundersøkelser er satt sammen av mange ulike tema på vegne av flere oppdragsgivere. Undersøkelsene består av et fast sett med bakgrunnsvariabler pluss de spørsmålene som oppdragsgiverne betaler for.

Oppdragsgivere og tema – Omnibus nr. 1 1999

- Norsk institutt for studier av forskning og utdanning: Kunnskap / holdninger / interesse for vitenskap og teknologi
- Utvalg for høgre utdanning / KUF: Utdanningskurs
- Statens tobakksskaderåd: Røykevaner
- SSB, Seksjon for samferdsels- og reiselivsstatistikk: Reiser siste 3 måneder
- SSB, Seksjon for demografi- og levekårsforskning : Forventet barnetall
- SSB, Seksjon for folke- og bolig telling: Hvem man bor sammen med / testing av boligskjema

- SSB, Seksjon for levekårsstatistikk: Metodespørsmål

Datainnsamling

Feltarbeidet ble gjennomført over tre og en halv uke i perioden 1. til 24 mars. På grunn av veldig lav svarprosent etter den oppsatte tiden, ble det bestemt å fortsette intervjuingen ut første uke etter påske. Seniorintervjuerne i intervjuerkorpset jobbet spesielt med oppfølging av frafallet denne siste tiden, men også underveis i hele feltperioden.

61 prosent av hovedutvalget er gjennomført som besøksintervju (intervjuerne oppsøker respondentene personlig). De resterende 39 prosent av intervjuene er gjennomført over telefon. Det er gitt tillatelse til telefonintervju i de tilfeller respondenten ellers vil nekte å delta, når reiseavstanden mellom intervjuer og respondent er særlig lang eller når respondenten har flyttet til et område av landet hvor SSB ikke har intervjuere i nærheten. I frafallsoppfølgingen blir det også i større grad enn ellers brukt telefonintervju, da det er våre seniorintervjuere som tar seg av dette, og det kan være vanskelig å tilpasse IOs bosted etter hvor seniorintervjuerne våre bor. Hele tilleggsutvalget har blitt intervjuet over telefon.

Utvalg og tilleggsutvalg

Til undersøkelsen ble det trukket ut 2000 personer i alderen 16-79 år (alder pr. 31.12.98). Noen i utvalget vil derfor være fylt 80 år. Det er også trukket et tilleggsutvalg på 600 personer i alderen 16-66 år som bare har fått spørsmål om utdanningskurs i tillegg til bakgrunnsspørsmålene. Utvalget av personer er trukket i to trinn med utgangspunkt i SSBs standard utvalgsplan.

I utvalgsplanen er hele landet inndelt i et sett av utvalgsområder, som igjen er gruppert i 109 strata. Utvalgsområdene er kommuner eller grupper av kommuner. Kommuner med lavt innbyggertall er slått sammen med andre kommuner, slik at alle utvalgsområder har minst 7 prosent av samlet innbyggertall i det stratumet området tilhører. I en del tilfeller er mindre omegnskommuner til folkerike kommuner slått sammen med den store kommunen til ett område. Alle kommuner med mer enn 30000 innbyggere og en del kommuner med mellom 25000 og 30000 innbyggere er tatt ut som egne strata. De andre utvalgsområdene er stratifisert innen hvert fylke etter næringsstruktur, bosettingstetthet, sentralitet, pendlings- og handelsmønstre, mediadekning og kommunikasjoner. I første trinn trekkes et utvalgsområde fra hvert stratum. Utvalgsområder som utgjør egne strata er trukket ut med 100 prosent sannsynlighet. De resterende er trukket ut med en sannsynlighet proporsjonal med innbyggertallet i utvalgsområdet. I andre trinn er utvalget av personer trukket tilfeldig fra de 109 utvalgsområdene. Trekkingen på andre trinn foregår slik at utvalget er selvveiende når begge trinn ses under ett. Hovedutvalget og tilleggsutvalget er selvveiende både hver for seg og sett under ett.

Frafall

Av de 2000 personene i hovedutvalget som ble trukket ut for intervju, var 19 personer flyttet til utlandet eller døde. Disse tilhører derfor ikke målpopulasjonen og er utelatt. Bruttoutvalget utgjør dermed 1981 personer. Av disse ble

det oppnådd intervju med 1260 personer, eller 63,6 prosent. Frafallet utgjør dermed 36,4 prosent.

Av de 2600 personene fra hovedutvalget når tilleggsutvalget er inkludert, var 23 personer flyttet til utlandet eller døde. Disse tilhører ikke målpopulasjonen og er utelatt. Bruttoutvalget utgjør derfor i dette tilfellet 2577 personer. Av disse ble det oppnådd intervju med 1679 personer, eller 65,2 prosent. Frafallet utgjør 34,8 prosent.

Intervjuerne er pålagt å sende inn gjennomførte intervju og bekreftede frafall for hver dag. Det er dermed mulig å få en oversikt over svarinngangen gjennom intervjuperioden.

Tabell 4.1 og tabell 4.2 viser at nekting er den vanligste årsaken til frafall i hovedutvalget og hovedutvalget inkludert tilleggsutvalget. Nekting omfatter 63 prosent av frafallet og 23 og 22 prosent av bruttoutvalget. 17 og 19 prosent av frafallet skyldes at IO ikke er truffet i intervjuperioden. 14 og 13 prosent av frafallene skyldes at IO er forhindret fra å delta, enten på grunn av sykdom eller språkproblemer. Resten av frafallet skyldes andre årsaker.

Tabell 4.3: Frafall etter årsak – hovedutvalg

	Antall personer	Prosent av frafall	Prosent av bruttoutvalg
Frafall i alt	721	100,0	36,4
Ønsker ikke å delta	453	62,8	22,9
Forhindret fra å delta	104	14,4	5,2
Ikke truffet	122	16,9	6,2
Annet frafall	42	5,8	2,1

Tabell 4.4: Frafall etter årsak – hovedutvalget og tilleggsutvalget

	Antall personer	Prosent av frafall	Prosent av bruttoutvalg
Frafall i alt	898	100,0	34,8
Ønsker ikke å delta	561	62,5	21,8
Forhindret fra å delta	112	12,5	4,3
Ikke truffet	167	18,6	6,4
Annet frafall	58	6,5	2,3

Utvalgsskjevhet

Frafall fører til utvalgsskjevhet når fordelingen av et bestemt kjennemerke er annerledes blant de som svarte (nettoutvalget) enn blant de som ble forsøkt intervjuet (bruttoutvalget). Utvalgsskjevhet i forhold til ett kjennemerke medfører ikke nødvendigvis at nettoutvalget er skjevt i forhold til andre kjennemerker. Omvendt innebærer godt samsvar mellom fordelingene i netto- og bruttoutvalget for ett eller flere kjennemerker ikke noen garanti for at utvalget ikke er skjevt på andre kjennemerker.

Tabell 4.5: Bruttoutvalg, nettoutvalg og frafall etter kjønn, alder og landsdel. Hovedutvalg. Prosent

	Brutto	Netto	Frafall
I alt	100.0	100.0	100.0
Kjønn			
Mann	50.1	52.3	46.2
Kvinne	49.9	47.7	53.8
Alder			
16-24 år	14.7	15.2	13.9
25-44 år	39.7	41.4	36.8
45-66 år	30.8	31.7	29.3
67-79 år	14.7	11.6	20.1
Landsdel			
Akershus og Oslo	21.8	19.4	25.9
Hedmark og Oppland	8.7	8.9	8.3
Østlandet ellers	18.4	18.2	18.9
Agder og Rogaland	13.7	14.8	11.8
Vestlandet	17.8	16.9	19.4
Trøndelag	8.9	10.3	6.5
Nord-Norge	10.7	11.5	9.2
Antall personer	1981	1260	721

Tabell 4.3 tar utgangspunkt i hovedutvalget på 2000 personer, og viser hvordan kjennemerkene kjønn, alder og landsdel er fordelt i bruttoutvalget, frafallet og nettoutvalget. Vi ser at menn er overrepresentert med 2,2 prosent og kvinner er underrepresentert med 2,9 prosent i nettoutvalget. Dette er mot normalt i omnibusundersøkelsene. Det kan hende at noen av temaene i denne undersøkelsen appellerer sterkere til menn enn til kvinner. Aldersmessig er det en viss overrepresentasjon av personer i aldersgruppen 25 – 44 år og en underrepresentasjon på 3,1 prosentpoeng av personer mellom 67 og 79 år. Frafaller har også ført til en underrepresentasjon av personer fra Akershus og Oslo og en overrepresentasjon av personer fra Agder og Rogaland og Trøndelag.

Skjevhetene for den eldste aldersgruppen og for kvinnene er i denne undersøkelsen ganske stor. Ved analyser av variabler som korrelerer sterkt med alder og kjønn, kan det vurderes å vekte resultatene for å få mer korrekte estimat for befolkningen totalt. Samtidig er det grunn til å minne om at vektning reduserer skjevheter bare dersom det for de kjennemerkene som blir brukt ved vektning er slik at de personene i ei gruppe som har svart er representative for dem som ikke har deltatt. Dersom dette ikke er en riktig antakelse, vil vek-

ting kunne føre til at resultatene ligger lenger unna populasjonens sanne verdi enn det som er tilfellet uten vekting.

Tabell 4.4 viser hvordan kjennemerkene kjønn, alder og landsdel er fordelt i bruttoutvalget, frafallet og nettoutvalget når vi også inkluderer tilleggsutvalget på 600 personer. Kjønnfordelingen er her i hovedsak lik når vi sammenlikker brutto- og nettoutvalget, men det er en liten underrepresentasjon av kvinner når vi sammenlikner netto- og bruttoutvalget. Vi ser at de samme aldersmessige over- og underrepresentasjonene viser seg her, men i noe svakere grad. Underrepresentasjonen av personer mellom 67 og 79 år er ikke fullt så høy når tilleggsutvalget inkluderer, men den er fortsatt på 2,7 prosent. Frafallet har også her ført til en underrepresentasjon av personer fra Akershus og Oslo og en overrepresentasjon av personer fra Agder og Rogaland og Trøndelag. I tillegg er personer fra Vestlandet underrepresentert i nettoutvalget med i overkant av 1 prosentpoeng.

Tabell 4.6: Bruttoutvalg, nettoutvalg og frafall etter kjønn alder og landsdel. Hovedutvalg med tilleggsutvalg. Prosent

	Brutto	Intervju	Frafall
I alt	100.0	100.0	100.0
Kjønn			
Mann	49.6	51.0	47.1
Kvinne	50.4	49.0	52.9
Alder			
16-24 år	15.1	15.8	13.6
25-44 år	39.4	41.0	36.3
45-66 år	33.7	33.9	33.2
67-79 år	11.9	9.2	16.9
Landsdel			
Akershus og Oslo	20.7	18.9	24.2
Hedmark og Oppland	9.0	9.0	8.9
Østlandet ellers	19.0	19.2	18.6
Agder og Rogaland	13.8	15.1	11.4
Vestlandet	18.1	17.0	20.2
Trøndelag	8.8	9.9	6.8
Nord-Norge	10.6	10.9	10.0
Antall personer	2577	1679	898

Utvalgsvarians

Fordi resultatene bygger på opplysninger om et utvalg av den befolkningen som undersøkelsen dekker, er det knyttet en viss usikkerhet til dem. Denne usikkerheten kalles utvalgsvarians. I og med at utvalget er trukket etter

reglene for tilfeldig utvalg, er det mulig å beregne hvor stor utvalgsvariansen kan ventes å bli.

Et hyppig brukt mål på usikkerheten i resultatet for et kjennemerke, er standardavviket til den observerte verdien av dette kjennemerket. Størrelsen på dette standardavviket avhenger av tallet på observasjoner i utvalget, måten utvalget er trukket på og av fordelingen til det aktuelle kjennemerket i befolkningen. Fordelingen i befolkningen kjenner vi ikke, men det er mulig å anslå standardavviket ved hjelp av observasjonene i utvalget.

Det er ikke foretatt egne beregninger av slike anslag for denne undersøkelsen, men tabell 5 viser størrelsen på standardavviket for observerte prosentandeler ved ulike utvalgsstørrelser. Av tabellen går det fram at usikkerheten øker når antall observasjoner minker og når prosenttallet nærmer seg 50.

Tabell 4.7: Forventet standardavvik for observerte prosentandeler ved ulike utvalgsstørrelser.

Antall observasjoner	5/95	10/90	20/80	30/70	40/60	50/50
25	5,4	7,5	10,0	11,5	12,2	12,5
50	3,8	5,2	7,0	8,0	8,6	8,7
100	2,7	3,7	4,9	5,6	6,0	6,2
200	1,9	2,6	3,5	4,0	4,3	4,3
300	1,5	2,1	2,8	3,2	3,5	3,5
500	1,2	1,6	2,2	2,5	2,7	2,7
1000	0,8	1,2	1,5	1,8	1,9	1,9
1200	0,8	1,1	1,4	1,6	1,7	1,8
1500	0,7	0,9	1,3	1,4	1,5	1,6
2000	0,6	0,8	1,1	1,3	1,3	1,4
2500	0,5	0,7	1,0	1,1	1,2	1,2
3000	0,5	0,7	0,9	1,0	1,1	1,1

Ved hjelp av standardavviket er det mulig å beregne et intervall som med en bestemt sannsynlighet inneholder den sanne verdi av en beregnet størrelse (den verdien vi ville ha fått dersom vi hadde foretatt en totaltelling i stedet for en utvalgsundersøkelse). Slike intervaller kalles konfidensintervaller hvis de er konstruert på en bestemt måte: La M være den beregnede størrelsen og S være et anslag for standardavviket til M . Konfidensintervallet med grensene $(M-2S)$ og $(M+2S)$, vil med omtrent 95 prosents sannsynlighet inneholde den sanne verdien.

Følgende eksempel illustrerer hvordan en kan bruke tabell 4.5 for å finne konfidensintervaller: Anslaget på standardavviket til et observert prosenttall på 70 er 2,5 når antall observasjoner er 500. Konfidensintervallet for den sanne verdi får grensene $70 \pm 2 \times 2,5$. Det vil si at intervallet som strekker seg fra 65 til 75 prosent med 95 prosent sannsynlighet inneholder den tallstørrelsen en ville fått om hele befolkningen hadde vært med i undersøkelsen.

Konfidensintervall kan konstrueres for ulike sikkerhetsnivå. Et konfidensintervall med grensene $(M+S)$ og $(M-S)$ vil med 68 prosent sannsynlighet inneholde populasjonens sanne verdi. Et konfidensintervall med

grensene (M+2,6S) og (M-2,6S) vil med 99 prosent sannsynlighet inneholde populasjonens sanne verdi.

Ofte er det ønskelig å sammenlikne prosenttall for flere grupper. Når to usikre tall sammenliknes, vil usikkerheten på forskjellen mellom dem vanligvis bli større enn usikkerheten knyttet til hvert enkelt tall. Standardavviket til forskjeller mellom to prosenttall er lik kvadratroten av summen av kvadratene av standardavvikene til enkelttallene. Når en har anslag for standardavviket til slike forskjeller, kan en konstruere konfidensintervall for den sanne verdi på samme måte som beskrevet ovenfor.

Innsamlings- og bearbeidingsfeil

I enhver undersøkelse, både i totaltelling og utvalgsundersøkelser, vil det forekomme svar som er feil. Feilene kan oppstå både i forbindelse med innsamlingen og under bearbeidingen.

All datainnsamling i denne undersøkelsen har foregått ved hjelp av bærbare pc'er. Dette foregår på den måten at intervjuerne har med seg pc ut i felten, leser opp spørsmålene fra dataskjermen og registrerer svarene direkte.

En viktig fordel med denne innsamlingsmetoden er at alle hopp i spørreskjema og tildeling av spørsmål til undergrupper programmeres på forhånd. Dermed reduseres mulighetene for at intervjuerne stiller feil spørsmål til feil personer. Tildelingen av spørsmål kan defineres på grunnlag av kjennetegn vi har om intervjupersonene på forhånd, men vi bruker også de svarene som blir gitt underveis i spørreskjemaet. En fare ved forhåndsprogrammerte spørsmål er at eventuelle programmeringsfeil kan bli gjennomgående.

En fordel med edb-assistert intervjuing er mulighetene for direkte kontroll av svarene som blir registrert. For hvert spørsmål er det lagt inn grenser for gyldige verdier. I tillegg er det bygget inn et omfattende feilmeldingssystem dersom intervjueren taster inn et svar som er inkonsistent i forhold til tidligere svar. Slike svarkontroller er lagt inn på to nivå. En del feilmeldinger er absolute, og kan ikke overstyres. Andre ganger legges det inn advarsler som intervjuerne kan velge å se bort fra.

Videre gir edb-assistert intervjuing muligheter for å tilpasse ordlyden i spørsmålene avhengig av intervjupersonenes situasjon eller svar på tidligere spørsmål. Dette gir intervjusituasjonen et mer personlig preg, og det er lettere for intervjuerne å få til en muntlig samtale.

Alle disse sidene ved edb-assistert intervjuing fører til økt datakvalitet og innsamlingsfeil som skyldes intervjuerens feilregistreringer blir langt mindre enn ved bruk av papirskjema. Vi unngår registrering av ugyldige verdier og vi oppnår et redusert frafall på enkeltspørsmål ved at mulighetene for hoppfeil reduseres.

Innsamlingsfeil kan også komme av at intervjupersonen avgir feil svar. Det kan skyldes vansker med å huske forhold tilbake i tiden. Det kan også skyldes misforståelser av spørsmål. Når det blir spurt om forhold som folk erfaringsmessig finner kompliserte, må en regne med å få en del feilaktige svar. Innsamlingsfeil kan også oppstå fordi visse spørsmål av enkelte oppfattes som ømtålige. Intervjupersonene kan i slike tilfeller bevisst gi feilaktige svar. De vurderinger som ligger til grunn for svaret kan også bli påvirket av hva intervjupersonen oppfatter som sosialt ønskelig.

Bearbeidingsfeil er avvik mellom den verdien som registreres inn og den verdien som til slutt rapporteres ut. Slike feil kan oppstå for eksempel under omkodinger. Gjennom kontroller har man søkt å finne feil og rette opp disse.

Når en har rettet opp feil så langt det er mulig, er erfaringen at de statistiske resultatene i de fleste tilfeller påvirkes forholdsvis lite av både innsamlingsfeil og bearbeidingsfeil. Virkningen av feil kan likevel være av betydning i noen tilfeller, og det er klart at ikke alle feil oppdages.